

GOVERNMENT OF INDIA

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 23795

CALL No. Sa3s/Vas/Fuh.

D.G.A. 79

The Department of Public Instruction, Bombay.

श्रीवासिष्ठधर्मशास्त्रम्.

APHORISMS

ON THE

SACRED LAW OF THE ÂRYAS,

AS TAUGHT IN

THE SCHOOL OF VASISHTHA.

EDITED,

23795

WITH CRITICAL NOTES, AN ANUKRAMANIKÂ, INDICES OF WORDS
AND VEDIC MANTRAS, AND AN APPENDIX OF QUOTATIONS
AS FOUND IN SOME DHARMANIRÂHAR.

BY

REV. ALOIS ANTON FÜHRER, PH.D.,

PROFESSOR OF SANSKRIT, ST. XAVIER'S COLLEGE, BOMBAY.

200 COPIES.

Sa 35

Vas | Füh

Bombay:

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPOT.

188

[All rights reserved.]

Price Twelve Annas.

~~D 2835~~

96/07

Act 1000 100

Registered for copyright under Act XXV. of 1867.

PAEONOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.
Acc. No. 23795
Date 14. 6. 56
Call No. Sa38/was/Fuh

TO

PROFESSOR JULIUS JOLLY, PH.D.,

WHO FIRST TAUGHT ME SANSKRIT,

THIS WORK IS DEDICATED,

AS A TOKEN OF ADMIRATION AND GRATITUDE.

CRITICAL INTRODUCTION.

THE present edition of Vasishṭha's Dharmaśāstra is based on the following five correct and complete manuscripts :—

- (a) MS. B., Dekkhan College, Poona, Collection of 1874-75, No. 29, presented to Prof. Dr. Bühler by Prof. Bālaśāstri of Banāras, containing 30 chapters, and written on 27 leaves, à 8 lines, à 54-56 aksharas, dated samvat 1745.
- (b) MS. Bh., Dekkhan College, Poona, Collection of 1874-75, No. 30, presented to Prof. Bühler by Dāmodara Śāstri of Bhāj, containing 30 chapters, and written on 36 leaves, à 10 lines, à 34-36 aksharas, dated samvat 1599.
- (c) MS. E., Elphinstone College, Bombay, Collection of 1867-68, No. 23 of Class VI., containing 30 chapters, and written on 25 leaves, à 14 lines, à 34-36 aksharas, dated samvat 1799.
- (d) MS. F., an imperfect apograph, prepared under the superintendence of Prof. Dr. Bühler, C.I.E., by Vāmanāchārya Ghalkīhar, now teacher of Sanskrit in the Dekkhan College, Poona, belonging to Prof. Dr. Bühler, Vienna, containing 30 chapters on 115 pages, à 16 lines, à 14-16 aksharas, dated samvat 1921.
- (e) MS. H., belonging to Dr. Bhāu Dāji's Memorial, containing 28 complete chapters, leaving the 29th incomplete, and written on 51 leaves, à 12 lines, à 28-30 aksharas, dated samvat 1718.

MSS. B., Bh., E. and H. belong to one and the same family. All four are derived from one *codex archetypus*, to which B. stands the nearest. B. has been corrected in different passages *secunda manu* with the help of a manuscript which apparently agreed with none of Bh., E., F. and H. Next in rank comes

Bh., and lowest in the scale stands E., the text of which shows many faults and omissions. As regards the remaining manuscript, in F. occur some different readings and old marginal glosses.

The full collection of *variae lectiones*, given under the text, which are contained in the five MSS., with the exception of palpable mistakes of the copyists, makes it superfluous to enter on a discussion of the details.

Regarding the division of *Sūtras*, B. has been followed, which division answers exactly to that observed by Prof. Dr. Bühler in his translation of *Vasistha's Dharmaśāstra*, published in the 14th volume of M. Müller's "Sacred Books of the East."

The Appendix gives a collection of quotations from *Vasistha's Dharmaśāstra* as found in *Vijñāneśvara's Mitāksharā*, *Aparārka's Yājñavalkyīyadharmaśāstranibandha*, *Nandapaṇḍita's Vijayanti*, *Devāṇḍabhaṭṭa's Smṛitichandrikā*, *Nilakaṇṭha's Vyavahāramayūkha*, and *Mitramisra's Vīramitrodaya*.

The *Vāsishṭhadharmaśāstram* has been published twice in Calcutta and once in Banāras. The two Calcutta editions, the second of which is a bad reprint of the first by Jibānanda Vidyāsāgara, in 1876, (Calc. ed.), are perfectly useless, as they are based on a single faulty manuscript, now preserved in the India Office Library at London (J. O. 913), which contains only 21 chapters. The Banāras edition is based on better materials, and accompanied by an useful commentary, called *Vidvanmodinī*, composed and edited by Kṛishṇapaṇḍita Dharmādhipārin, śaka 1781, a learned Paṇḍit of the old school; but unfortunately the editor has corrected the text (MS. B.) very freely, without marking his conjectures as such (Ben. ed.)

In conclusion I have to express my sincerest thanks to Prof. Dr. Bühler, who has kindly placed at my disposal all the materials collected during his stay in India for preparing a critical and really trustworthy edition of *Vasistha's Dharmaśāstra*, of one of the four most ancient works on Hindu Law.

॥ श्रीः ॥

अनेकाध्यक्षशिक्षितसच्छात्रनिकरमुखनिःसृतसरस्वतीश्रियो मुम्बईपुरसं-
बन्धिप्रधानपाठशालायाः प्रतिपक्षं चतुर्दशपञ्चदशान्यतरपङ्क्तिविशिष्टस्य
स्वास्थ्यस्य पुस्तकस्य प्रतिकृतिभूतं वासिष्ठमिदं पुस्तकम् । श्रीमद्विक्रमस्य
१५९९, नवनवत्यधिकपञ्चदशशततमे वर्षे लिखितेन भूजदेशादागतेनात
एव तदाद्यक्षराख्येन प्रतिपक्षं १० दशपङ्क्तिविशिष्टेन ३६ षड्विंशत्यक्षरूपेण
पुस्तकेन । डाक्टरोपाख्यभाऊदाजीसंज्ञकस्य पुस्तकोपरि समुलिखितेन
प्रतिपक्षं १५ पञ्चदशपङ्क्तिविशिष्टेन १७ सप्तदशपक्षरूपेण काख्येन पुस्त-
केन । कारणसीविषयादागतेन प्रतिपक्षं ९ नवपङ्क्तिविशिष्टेन २७ सप्तविंश-
तिपक्षरूपेण वाख्येन पुस्तकेन च सह यथाशक्ति संशोधितमिति शं योः ॥
तेषु च पुस्तकेषु स्वपुस्तकं वपुस्तकेन सह भूपुस्तकं कपुस्तकेन सह बहुशः
सङ्गतं भवतीति विदां कुर्वन्तु ॥ छ ॥ छ ॥

॥ अथ श्रीवासिष्ठधर्मशास्त्रानुक्रमणिका ॥

प्रकरणम् ।	पृष्ठाङ्कः ।
अथ प्रथमाध्याय उपोक्तप्रकरणम्	१
द्वितीयाध्याये वर्णाश्रमधर्माः कर्माणि च	५
तृतीयाध्याये ध्ययनधर्मा आह्निकाचाराश्च	९
चतुर्थ आशौचनिर्णयो द्रव्यशुद्धिश्च	१५
पञ्चमे स्त्रीधर्माः	१७
षष्ठ आचारदर्शः	१९
सप्तमे ब्रह्मचारिधर्माः	२३
अष्टमे गृहाश्रमिधर्माः	२४
नवमे वानप्रस्थधर्माः	२५
दशमे सन्यासिधर्माः	२६
एकादश आतिथ्यसत्कारः श्राद्धोपकरणानि च	२८
द्वादशे स्नातकधर्माः	३४
त्रयोदशे आचार्यलक्षणम्	३६
चतुर्दशे भोजनविधिनिषेधाः	४०
पञ्चदशे दत्तकपुत्रनिर्णयः	४४
षोडशेऽग्न्यदशपदेषु दण्डः	४५
सप्तदशे धनविभागः	४८
अष्टादशे विविधोत्पत्तिः	५४
एकोनविंशे राजधर्माः	५५
विंशे कृच्छ्राणि	५८
एकविंशे चाश्रायणलक्षणम्	६२

प्रकरणम् ।

पञ्चाङ्गः ।

द्वाविंशे ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तम्	६५
त्रयोविंशे सुरापानप्रायश्चित्तम्	६७
चतुर्विंशे सुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तम्	७०
पञ्चविंशे संसर्गप्रायश्चित्तम्	७१
षड्विंशे रहस्यप्रायश्चित्तम् ..	७२
सप्तविंशे सूक्तदीनि	७४
अष्टाविंशे प्रकीर्णकदानानि	७७
एकोनविंशे कूपारमतद्वागादिदानम्	७९
त्रिंशे एतच्छास्त्राध्ययनफलम्	८०

॥ अथ वासिष्ठधर्मशास्त्रं प्रारभ्यते ॥

अथातः पुरुषानिःश्रेयसार्थं धर्मजिज्ञासा ॥ १ ॥
 ज्ञात्वा चानुतिष्ठन्धार्मिकः ॥ २ ॥
 प्रशस्यतमो भवति लोके प्रेत्य च स्वर्गलोकं समश्नुते ॥ ३ ॥
 श्रुतिस्मृतिविहितो धर्मः ॥ ४ ॥
 तदलाभे शिक्षाचारः प्रमाणम् ॥ ५ ॥
 शिक्षः पुनरकामात्मा ॥ ६ ॥
 अगृह्यमाणकारणो धर्मः ॥ ७ ॥
 आर्यावर्तः प्रागादर्शात्प्रत्यकालकवनादुदम्पारियात्रादक्षिणेन
 हिमवतः ॥ ८ ॥
 उत्तरेण च विन्ध्यस्य ॥ ९ ॥
 तस्मिन्देसो ये धर्मा ये चाचारास्ते सर्वत्र प्रत्येतव्याः ॥ १० ॥
 न त्वन्ये प्रतिलोमकधर्माणाम् ॥ ११ ॥

I. 2. ज्ञात्वानुतिष्ठन् B. ज्ञात्वानुष्ठानेन च B. 7. thus B. Bh. E. F; but Ban. ed. अगृह्यमाणकारणोऽधर्मः. 8. Bh. E. F and Ban. ed. read प्रागावर्षानाम् instead of प्रागवर्षानाम् as rendered by Prof. Bühler in his translation of this passage. B. reads प्रागवर्षानाम् as Patañjali on Pāṇini II., 4, 10. "कालकादृशात्" B. Baudhāyana's Dharmasūtra I., 1, 2, 9, quotes the following definition of the Āryāvarta: प्राग्विनक्षनाख्यकाल-कादृशादक्षिणेन हिमवन्तमुदम्पारिकाद्येतद्वर्षावर्तम् ॥ 11. न त्वन्ये प्रतिलोमक-धर्माणः Bh. E. प्रतिलोमकल्पधर्माणः F. H. प्रतिलोमकल्पधर्मः Calc. ed.

गङ्गायमुनयोरन्तरेष्वेके ॥ १२ ॥

यावद्वा रुष्णमृगो विचरति तावद्ब्रह्मवर्चसमित्यन्ये ॥ १३ ॥

अथापि भ्राह्मविनो निदाने गाथामुदाहरन्ति ॥ १४ ॥

पश्चात्सिन्धुर्विधारणी सूर्यस्योदयनं पुरः ।

यावत्कृष्णोभिधावति तावद्ब्रह्मवर्चसमिति ॥ १५ ॥

त्रैविद्यवृद्धा यं ब्रह्मधर्मं धर्मविदो जनाः ।

षवने पावने चैव स धर्मो नात्र संशय इति ॥ १६ ॥

देशधर्मजातिधर्मकुलधर्माञ्श्रुत्यभावादब्रवीन्मनुः ॥ १७ ॥

सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिर्मुक्तः कुनस्त्री इयावदन्तः परिवित्तिः

परिवेत्ताग्नेदिधिषूर्दिधिषूपतिर्वीरहा ब्रह्मोज्झ इत्येनस्त्विनः ॥ १८ ॥

पञ्चमहापातकान्यत्रक्षते ॥ १९ ॥

गुरुतल्पं सुरापानं भ्रूणहत्या ब्राह्मणसुवर्णपिहरणं पतितसं-
योगश्च ॥ २० ॥

ब्राह्मेण वा यौनेन वा ॥ २१ ॥

12. B. and Ban. ed. read this Sūtra. एतद्वर्चसमित्यन्येके गङ्गायमु-
नयोरन्तरेष्वेके । Bh. joins the first four words with Sūtra 11. Most likely
the words एतद्वर्चसमित्यन्येके belong originally to Sūtra 8 according
to the above-mentioned reading of Baudhāyana, and are here a mistake
of the copyists. Therefore Sūtra 8 ought probably to be corrected
thus: प्राचावर्षा [or प्रागवर्षेणात्] यत्कृष्णकृष्णपुत्रवर्षावर्षावर्षेण
हिमवत् एतद्वर्चसमित्यन्येके ॥ 13. ब्रह्मवर्चस B. Bh. E. 14. भ्राह्मविनो
Bh. 15. विधारणी B. Bh. E. विहारिणी F. पुर F. H. पुनः E. यावत्कृष्णपुत्रो
भावति तावद्ब्रह्मवर्चसमिति । B. Bh. E. 16. षवने पावने Bh. नञ्चैव पावने B. F.
17. कुनस्त्री उदितः B. E. वीरहा ब्रह्मोज्झः Cal. ed. 20. सुवर्णपिहरणं B. F.
सुवर्णपिहरणं Ban. ed. सौम्योदय B.

अथाप्युदाहरन्ति ।

संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।

याजनाध्यापनाद्यौनात्र तु यानासनादिति ॥ २२ ॥

योप्रीनपविध्येदुहं च यः प्रतिजघ्रयात्रास्तिको नास्तिकवृत्तिः

सोमं च विक्रीणीयादित्युपपातकानि ॥ २३ ॥

तिस्रो ब्राह्मणस्य भार्या वर्णानुपूर्वेण द्वे राजन्यस्य एकैका
वैश्यगूढयोः ॥ २४ ॥

गूढामप्येके मन्त्रवर्जं तद्वत् ॥ २५ ॥

तथा न कुर्यात् ॥ २६ ॥

अतो हि भुवः कुलापकर्षः प्रेत्य चास्वर्गः ॥ २७ ॥

षड्विवाहाः ॥ २८ ॥

ब्राह्मो देव आर्षो गान्धर्वः क्षात्रो मानुषश्चेति ॥ २९ ॥

इच्छत उदकपूर्वं यां दद्यात्स ब्राह्मः ॥ ३० ॥

यज्ञतन्त्रे वितत ऋत्विजे कर्म कुर्वते कन्यां दद्यादलंकृत्य

यं दैवमित्याचक्षते ॥ ३१ ॥

गोमिथुनेन चार्षः ॥ ३२ ॥

सकामां कामयमानः सदृशीं योनिमुह्यात्स गान्धर्वः ॥ ३३ ॥

यां बलेन सहसा प्रमथ्य हरन्ति स क्षात्रः ॥ ३४ ॥

पणित्वा धनक्रीतां स मानुषः ॥ ३५ ॥

तस्मादुहितृमतेधिरथं शतं देयमितीह क्रयो विज्ञायते ॥ ३६ ॥

22. अथाप्युदाहरन्ति. F यानासनादिति B. यानासनासनादिति E. F. यानासनादिति Bh. H यानासनादिति Ban. ed. 23. नास्तिकवृत्तिः. i Bh. H. 24. Bh. omits वर्णानुपूर्वे until न कुर्यात्. 25. षड्विवाहा. Ban. ed. 26. तथानुकुर्वाण E. 27. अस्वर्गः. Bh. F. H. 30. पूर्वा Bh. 31. ए. H 32. चार्षः Bh. 35. धनीक्रीताम् Bh. H.

या पत्युः क्रीता सत्यथान्यैश्चरतीति ह चानुर्मास्येषु ॥ ३७ ॥
अथाप्युदाहरन्ति ।

विद्या प्रपन्ना पुनरभ्युपैति

कुलप्रणाशे त्विह सर्वनाशः ।

कुलापदेशेन ह्योपि पूज्य-

स्तस्मात्कुलीनां स्त्रियमुद्धहन्तीति ॥ ३८ ॥

अथो वर्णा ब्राह्मणस्य निर्देशेन वर्तेरन् ॥ ३९ ॥

ब्राह्मणो धर्मान्मन्त्रयात् ॥ ४० ॥

राजा चानुशिष्यात् ॥ ४१ ॥

राजा तु धर्मेणानुशासत्पञ्चं धनस्य हरेत् ॥ ४२ ॥

अथ्यव ब्राह्मणात् ॥ ४३ ॥

इष्टापूर्तस्य तु षष्ठमंशं भजतीति ह ॥ ४४ ॥

ब्राह्मणो वेदमाह्वं करोति ब्राह्मणो आपद उद्धरति तस्माद्ब्राह्मणोनाथः । सोमोस्य राजा भवतीति ह ॥ ४५ ॥

मेस्य चाभ्युदयिकमिति ह विज्ञायते ह विज्ञायत इति ॥ ४६ ॥

॥ इति वशिष्ठधर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

३७. चानुर्मास्येष्वप्युदाहरन्ति Ben. ed. *Maityakalyanarupin* I., 10, 11 and *Kāchaka* xxvi, 8 read: अर्पणं वा दण्डं करोति वा पत्युः क्रीता सत्यथान्यैश्चरति s. *Bühler's Transl.* ३८. विद्यापिण्डे Calc. ed. वादि-
पिण्डे B. F. Calc. ed. एषा अपि पूज्या; Bb. H. उद्धहन्तीति Bb. H. ३९.
पञ्च instead of निर्देशेन B. F. Calc. ed. ४०. वेदां ब्राह्मणो B. F. ४१. अनु-
शिष्यात् B. ४२. All MSS. read अनुशासत् । पञ्चं पञ्च धनस्य B. ४३. अथ्यव-
ब्राह्मणात् B. F. ४४. अर्पणं करोति B. F. ४५. Ben. ed. divides this Sūtra into
two, but wrongly. वेदमाह्वं करोति Bb. B. H. वेदमाह्वं करोति Bb. B. F. B.

षत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यगूढाः ॥ १ ॥

अथो वर्णा द्विजातयो ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः ॥ २ ॥

तेषाम्

मातुरग्रे विजननं द्वितीयं मौञ्जीबन्धने ।

अत्रास्य माता सावित्री पिता त्वाचार्य उच्यते ॥ १ ॥

वेदप्रदानात्पितेत्याचार्यमाचक्षते ॥ ४ ॥

तथाप्युदाहरन्ति ।

द्वयमुह वै पुरुषस्य रेतो ब्राह्मणस्योर्ध्वं नाभेरधस्तादवाचीन-
मन्यतद्यदूर्ध्वं नाभेस्तेन हैतत्पजा जायते यद्ब्राह्मणानुपनयति
यदध्यापयति यद्याजयति यत्साधुकरोति । अथ यदवाचीनं
नाभेस्तेनेहास्यौरसी प्रजा जायते । तस्माच्छ्रोत्रियमनूचानम-
प्रजोसीति न वदन्तीति ॥ ५ ॥

हारीतोप्युदाहरति ।

न ह्यस्मिन्विद्यते कर्म किंचिदामौञ्जिवन्धनात् ।

वृत्त्या भूद्रसमो ह्येष यावद्देदे न जायत इति ॥ ६ ॥

अन्यत्रोदककर्मस्वधापितृसंयुक्तेभ्यः ॥ ७ ॥

विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगाम

गोपाय मां शेवधिस्तेहमस्मि ।

असूयकायानृजवेयताय

न मां क्रूया वीर्यवती तथा स्याम् ॥ ८ ॥

II. 3. मातुरग्रेविजननम् E. F. तेषां मातुरग्रे जन्म Bh. तत्रास्य E. F. 5. 'उदाहरति Ban. ed. अप्याप्युदाहरति E. F. वृत्तिम् C. ed. B. gives of पुरुषस्य the marginal gloss सुप्रसक्तोन्मत्तस्य । अवाचीनं C. ed. 6. 'समो श्रेयो E. F. यावद्देदे Ban. ed. 7 अन्यत्रोदक° E. F. 8. शेवधिः Bh. 'अनृजवेयताय C. ed.

यमेव विद्याः सुखिमप्रमत्तं

मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम् ।

यस्ते न दुह्येत्कतमश्च नाहं

तस्मै मां ब्रूया निधिपाय ब्रह्मन् ॥ ९ ॥

य आतृणन्त्यवितथेन कर्णा-

वदुःखं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन् ।

तं मन्येत पितरं मातरं च

तस्मै न दुह्येत्कतमश्च नाहं ॥ १० ॥

अध्यापिता ये गुरुं नाद्रियन्ते

विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा ।

यथैव ते न गुरोर्भोजनीयास्त-

तथैव ताज्ज भुनक्ति श्रुतं तत् ॥ ११ ॥

दहत्यग्निर्यया कर्क्षं ब्रह्म पृष्ठमनादृतम् ।

न ब्रह्म तस्मै प्रब्रूयाच्छक्यं मानमकुर्वत इति ॥ १२ ॥

बद्धर्माणि ब्राह्मणस्य ॥ १३ ॥

स्वाध्यायाध्ययनमध्यापनं यज्ञो याजनं दानं प्रतिग्रहश्चेति

॥ १४ ॥

श्रीणि राजन्यस्य ॥ १५ ॥

अध्वजनं यज्ञो दानं च ॥ १६ ॥

हस्त्येन च यज्ञापालनं स्वधर्मस्तेन जीवेत् ॥ १७ ॥

9. कृतं instead of अप्रयत्नम् Ban. ed.

10. न आह्वनीयवितथेन...

..... ।

तं न मन्येत्पितरं मातरं च

तस्मै न दुह्येत्कतमश्च नाहं ॥

Visakṣanirṣiṣa 30, 47 (ed. by J.

Jolly, Calcutta 1881) 12. स्वध्वजना-

दृतं O. ed. 13. Ban. ed. connects

wrongly ब्राह्मणस्य with Sūtra 14.

14. यजनं instead of यज्ञो F. पाठं

omits by mistake. Ban. ed. 16.

यजनं instead of यज्ञो F.

एतान्येव वैश्यस्य ॥ १८ ॥

रुषिर्वाणिज्यं पाशुपाल्यं कुसीदं च ॥ १९ ॥

तेषां परिचर्या शूद्रस्य नियता च वृत्तिः ॥ २० ॥

नियतकेशवेषाः सर्वे या मुक्तकेशाः शिखावर्जम् ॥ २१ ॥

अजीवन्तः स्वधर्मेणानन्तरं यत्रीयसीं वृत्तिमातिष्ठेरन् ॥ २२ ॥

न तु कदाचिज्ज्यायसीम् ॥ २३ ॥

वैश्यजीविकामास्थाय पण्येन जीवतोश्मलवणमणिशाणकौशे-
यक्षौमाजिनानि च ॥ २४ ॥

तान्तवं रक्तं सर्वं च ॥ २५ ॥

कृताञ्च पुष्पफलमूलानि गन्धरसा उदकं चौषधीनां रसः
सोमश्च शस्तं विषं मांसं च क्षीरं च सविकारमयस्त्रपु जलु
सीसं च ॥ २६ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

सद्यः पतति मांसेन लाक्षया लवणेन च ।

घ्यहेण शूद्रो भवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयादिति ॥ २७ ॥

ग्रामपशूनामेकशफाः केशिनश्च सर्वे चारण्याः पशवो वयांसि
दंष्ट्रिणश्च ॥ २८ ॥

धान्यानां तिलानाहुः ॥ २९ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

भोजनाभ्यञ्जनाहनाद्यदन्यत्कुरुते तिलैः ।

कृमिभूतः स्वविष्टार्या पितृभिः सह मज्जतीति ॥ ३० ॥

18. एतान्येव चीवि B. F. H. 20 तेषां च B. Ban. ed. 21. ° देशाः E. F. H. च मुक्तकेशाः F. चाशुक्तकेशः E. 22. वापीवर्सी F 23 न कदाचिन् B. Ban. ed. H. 26. पुष्पमूलफलानि च F. पुष्पमूलफलगन्धरसा Bh. चौषधीनां F. क्षीरं सविकारम् Bh. 28. चारण्याः B. F. 29. Ban. ed. wrongly connects this Sūtra with the preceding one. 30. शानादन्वयत्कुरुते B. Ban. ed. सञ्जय इति B. Ban. ed. H.

कामं वा स्वयं कृष्योत्पाद्य तिलान्विक्रीणीरन् ॥ ३१ ॥
 तस्मात्सण्डाभ्यामनस्यूताभ्यां प्राक्प्रातराशात्कर्षी स्यात् ॥ ३२ ॥
 निदाघेयः प्रयच्छेत् ॥ ३३ ॥
 लाङ्गलं पीवीरवत्सुशेवं सोमपित्सरुः । तदुद्वपति गामविं प्रफर्ष्य
 च पीवीरीं प्रस्थावद्रथवाहनमिति ॥ ३४ ॥
 लाङ्गलं पीवीरवद्वीरवत्सुमनुष्यवदनहुद्वत्सुशेवं कल्याणनासिकं
 कल्याणी ह्यस्य नासिका नासिकथोद्वपति दूरेपविष्यति
 सोमपित्सरुः सोमो ह्यस्य प्राप्नोति तत्सरुः तदुद्वपति गां चाविं
 चाजानश्वानश्वतरखरोष्ट्रांश्च प्रफर्ष्य च पीवीरीं दर्शनीयां
 कल्याणीं च प्रथमयुवतीम् ॥ ३५ ॥
 कथं हि लाङ्गलमुद्वपेदन्यत्र धान्यविक्रयात् ॥ ३६ ॥
 रसा रसेर्महतो हीनतो वा विमातव्याः ॥ ३७ ॥
 न त्वेव लवणं रसैः ॥ ३८ ॥
 सिलतण्डुलपक्वाभं विशा मानुष्याश्च विहिताः परिवर्तकेन ॥ ३९ ॥
 ब्राह्मणराजन्यौ वार्षुषी न दद्याताम् ॥ ४० ॥
 अथाप्युदाहरन्ति ।
 समर्धं धनमुद्धृत्य महार्धं यः प्रयच्छति ।
 स वै वार्षुषिको नाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥ ४१ ॥
 ब्रह्महत्यां च वृद्धिं च तुलया समतोलयत् ।
 अनिष्टशूणहा कोढ्यां वार्षुषिः समकम्पत इति ॥ ४२ ॥

३१. Ban. ed. omits स्वयम् । ३२ 'साण्डाभ्यां B. E. तस्मात्सण्डाभ्यां Bh.
 तस्मात्साण्डाभ्यामनस्यूताभ्यां P. ३३ प्रयच्छेत्नातिपीडयन् E, F ३४. पीवीरवत्
 P. गामविं P. ३९. मानुष्याश्च Ban. ed. मनुष्याश्च P. ४०. वार्षुषि B, Ban.
 ed. ४१. वार्षुषिको P. ४२. शूणह्यां B, Ban. ed. H.

कामं वा परिलुप्तकृत्याय पापीयसे दद्याताम् ॥ ४३ ॥

द्विगुणं हिरण्यं विगुणं धान्यम् ॥ ४४ ॥

धान्येनैव रसा व्याख्याताः ॥ ४५ ॥

पुष्पमूलफलानि च ॥ ४६ ॥

तुलाधृतमष्टगुणम् ॥ ४७ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

द्विकं त्रिकं चतुष्कं च पञ्चकं च दशतं स्मृतम् ।

मासस्य वृद्धिं गृहीयाद्वर्णानामनुपूर्वशः ॥ ४८ ॥

राजा तु मृतभावेन द्रव्यवृद्धिं विनाशयेत् ।

पुना राजाभिषेकेण द्रव्यमूलं च वर्धते ॥ ४९ ॥

वसिष्ठवचनप्रोक्तां वृद्धिं वार्षधिके गृणु ।

पञ्च मायास्तु विंशत्या एवं धर्मो न हीयत इति ॥

न हीयत इति ॥ ५० ॥

॥ इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अश्रोत्रिया अननुवाक्या अनग्रयो वा गूढसधर्माणो भवन्ति

॥ ५१ ॥

मानवं चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

धोनधीत्य द्विजो वेदमन्यत्र कुरुते धमम् ।

स जीवन्नेव गूढस्वमाशु गच्छति सान्वयः ॥ ५२ ॥

ज्ञानग्राह्यो भवति न वणिक् कुशीलवः ।

न गूढप्रेषणं कुर्वन्न स्तेनो न चिकित्सकः ॥ ५३ ॥

43. परिलुप्तकृत्याय F. 48. अनुपूर्वशः B. Bb. B. 49. मृतिभावेन B. Ban. ed. विनाशयेत् F. अभिधिकेन B. अनीधिकेन Ban. ed. तु instead of न B. III. 1. दूषकर्मणः B. Ban. ed. वा omit F, H. 3. प्रेषणं B. Bb. ed. ५३ ॥

अन्नता ह्यनधीयाना यत्र भैक्षवरा विजाः ।
 तं ग्रामं दण्डयेद्राजा चौरभक्तप्रदो हि सः ॥ ४ ॥
 अन्नतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविनाम् ।
 सहस्रशः समेतानां परिषत्त्वं न विद्यते ॥ ५ ॥
 यद्वदन्ति तमोमूढा मूर्खा धर्ममजानतः ।
 तत्पार्षं शतधा भूत्वा तद्वक्तृनधिगच्छति ॥ ६ ॥
 चत्वारो वा त्रयो वापि यं ब्रूयुर्वेदपारंगाः ।
 स धर्म इति विज्ञेयो नेतरेषां सहस्रशः ॥ ७ ॥
 श्रोत्रियाय च देयानि हव्यकव्यानि नित्यशः ।
 अश्रोत्रियाय दत्तं हि पितृभैति न देवताः ॥ ८ ॥
 यस्य चैकगृहे मूर्खो दूरे वापि बहुश्रुतः ।
 बहुमुक्ताय दातव्यं वास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥ ९ ॥
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विमे वेदविर्वाजिते ।
 खलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि हूयते ॥ १० ॥
 यश्च काष्ठमयी हस्ती यश्च चर्ममयो मृगः ।
 यश्च विप्रानधीयानस्तयस्ते नामधारकाः ॥ ११ ॥
 विशद्भोज्यान्यविद्वांसो येषु राष्ट्रेषु भुञ्जते ।
 तान्धनावृष्टिमृच्छन्ति महारा जायते भयमिति ॥ १२ ॥
 अमशायमानं विनं योधिगच्छेद्राजा तद्वरेदधिगन्ते षष्ठमंशं
 प्रदाय ॥ १३ ॥
 ब्राह्मणश्चेदधिगच्छेत्सु कर्मसु वर्तमानो न राजा हरेत् ॥ १४ ॥

४. अन्नता F. 'अस्मिन्' B. ६. चर्ममयमृगः F. H. अनुगच्छति B. B. H.
 तद्वक्तृनधिगच्छति F. ७. चत्वारो F. नेतरेषां संराचन F. ८. श्रोत्रियायैव F.
 H. ९. चैव दूरे F. ११. यथा instead of यश्च B.

आततायिनं हत्वा नात्र प्राणच्छेदुः किंचित्किञ्चिन्नममाहुः ॥ १५ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

अग्निदो गरदस्यैव शस्त्रपाणिर्धनापहः ।

क्षेत्रदारहरस्यैव षडेते आततायिनः ॥ १६ ॥

आततायिनमायान्तमपि वेदान्तपारगम् ।

जिघांसन्तं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत् ॥ १७ ॥

स्वाध्यायिनं कुले जातं यो हन्यादाततायिनम् ।

न तेन भूणहा स स्यान्मन्युस्तन्मन्युमृच्छतीति ॥ १८ ॥

त्रिणाचिकेतः पञ्चाग्निस्त्रिषुपर्णश्चतुर्मेधा वाजसनेयी षडङ्ग-

विद्वद्देवानुसन्तानश्चन्द्रोगो ज्येष्ठसामगो मन्त्रब्राह्मणविद्यश्च

धर्मानधीते यस्य च दशपुरुषं मातृपितृवंशः श्रोत्रियो विज्ञा-

यते विद्वांसः कातकास्यैते पक्षिणावना भवन्ति ॥ १९ ॥

चातुर्विध्यं विकल्पी च अङ्गविहर्षपाठकः ।

आश्रमस्थास्त्रयो मुख्याः पर्वदेष्टा दशावरा ॥ २० ॥

उपनीय कृत्वा वेदमध्यापयेत्स आचार्यः ॥ २१ ॥

यस्त्वेकदेशं स उपाध्यायः ॥ २२ ॥

यश्च वेदाङ्गानि ॥ २३ ॥

आत्मप्राणे वर्णसंवर्गे ब्राह्मणवैश्यौ शस्त्रमाददीयाताम् ॥ २४ ॥

क्षत्रियस्य तु तन्निस्थमेव रक्षणाधिकारात् ॥ २५ ॥

15. After that Sūtra F. only reads एद्विधा आततायिनः. 17. वेदान्तं एवे B. Ban. ed. वेदान्तं एवे Vir. p. 6. 18. न तेन भूणहा नवति मन्युस्तन्मन्युमृच्छति B. H. 19. त्रिणाचिकेतः B. H. 20. चातुर्विद्यस्त्रिकल्पी च Ban. ed. चातुर्विद्यं विकल्पी च Baudhāyana I. 1. 8. विकल्पे च Bh. एषावरेति B. H. 21. उपनीय च B. Bh. H. उपनीय तु च F. 24. वर्णसंवर्गे च B. वर्णसंवर्गे B. H. वर्णसंयुते च F.

प्रक्षाल्य पादौ पाणी चामणिवन्धाव्याम्बोदग्वासीनोष्ठमूल-
स्थोत्तररेखा ब्राह्मं तीर्थं देन विराचामेदशब्दवत् ॥ २९ ॥

द्विः परिमृजीत ॥ २७ ॥

खान्यङ्गिः संस्पृशेत् ॥ २८ ॥

मूर्धन्यपो निनयेत्सव्ये च पाणौ ॥ २९ ॥

व्रजस्तिष्ठच्छयानः व्रजतो वा नाचामेत् ॥ ३० ॥

हृदयजमाभिरङ्गिरमुदुदाभिरफेगाभिर्बाह्वजः ॥ ३१ ॥

कण्ठगाभिस्तु क्षत्रियः ॥ ३२ ॥

वैश्योऽङ्गिः प्राशिताभिः ॥ ३३ ॥

स्त्रीशूद्रं स्पृष्टाभिरेव च ॥ ३४ ॥

ग्रहरादपि वा गोस्तर्पणसमर्थाः स्युः ॥ ३५ ॥

व वर्णगन्धस्सदुष्टाभिर्धात्र्य स्युरशुभागमाः ॥ ३६ ॥

न मृत्स्या विमुष कच्छिष्टं कुर्वन्त्यनङ्गस्पृष्टाः ॥ ३७ ॥

घृष्टा भुक्ता सुप्ता पीत्वा रुदित्वा ज्ञात्वा चान्तः पुनराचामे-
दासश्च परिभाष्य ॥ ३८ ॥

ओष्ठौ संस्पृष्ट्य यत्रालोमकौ ॥ ३९ ॥

न इममुगतौ लेपः ॥ ४० ॥

इन्तवहन्तसक्तेषु यचान्तर्मुखे भवेद्विगिरयेव तन्मृत्पिरिति
॥ ४१ ॥

वराभ्याचामयतः पादौ वा विमुषो गताः ।

ताभिर्पौञ्छिष्ठतां वाप्ति भूम्यास्तास्तु समाः स्मृताः ॥ ४२ ॥

२७. 'विराचो रेखा B. F. H. ब्राह्मं B. विराचामेद् Ben. ed. २७. परिमृज्यात् F. २८. खान्यङ्गिरादिः B. H. २९. क्षत्रियः क्षत्रिः F. H. ३०. प्राशितानिस्त B. F. H. ३१. हृदयं B. H. ३२. यौ यौवर्ज्याः Bb. E. H. ३३. प्राशिताभिः F. ३४. यालोमकौ Bb. E. ४१. यचान्तव्यर्मुकौ B. H. यचान्तर्मुखौ Bb. यचान्तव्यर्मुकौ B. ४२. यचान्तव्यर्मुकौ B. ed. भूम्यास्तास्तु B. F. H.

चरन्नभ्यवहारेषु उच्छिष्टं यदि संस्पृशेत् ।

भूमौ निधाय तद्रव्यमाचम्य प्रचरेत्पुनः ॥ ४३ ॥

यद्यन्मीमांस्य स्यादग्निः संस्पृशेत् ॥ ४४ ॥

श्वहताश्च मृगा वन्याः पातितं च खगैः फलम् ।

बालैरनुपरिक्रान्तं स्त्रीभिराचरितं च यत् ॥ ४५ ॥

प्रसारितं च यत्पण्यं ये दोषाः स्त्रीमुखेषु च ।

मशकैर्मक्षिकाभिश्च निलीनैर्नोपहन्यते ॥ ४६ ॥

क्षितिस्थाश्चैव या आपो गवां तृप्तिकराश्च याः ।

परिसंख्याय तान्सर्वाञ्चुचीनाह भजापतिरिति ॥ ४७ ॥

लेपगन्धापकर्षणे शौचममेध्यलिप्तस्याद्भिर्मृदा च ॥ ४८ ॥

तैजसमृन्मयदारवतान्तवानां भस्मपरिमार्जनमदाहनतक्षणधा-
वनानि ॥ ४९ ॥

तैजसवदुपलमणीनाम् ॥ ५० ॥

मणिवच्छङ्खभुक्तीनाम् ॥ ५१ ॥

दारुवदस्थाम् ॥ ५२ ॥

रज्जुविदलचर्मणाश्चैलवच्छौचम् ॥ ५३ ॥

गोबालैः फलमयानाम् ॥ ५४ ॥

गौरसर्पपकल्केन क्षौमज्जानाम् ॥ ५५ ॥

भूमेस्तु संमार्जनोपलेपनोल्लेखनमोक्षणोपकरणैर्यथास्थानं दोष-
विशेषाव्यायत्यमुपैति ॥ ५६ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

खननाद्दहनाद्वर्षाद्गोभिराक्रमणादपि ।

चतुर्भिः शुध्यते भूमिः पञ्चमाक्षोपलेपनात् ॥ ५७ ॥

४३. प्रच^० H. प्रचरन्त्यवहारेषु F. ४४. स्वाप्तदग्निः B. B. ४६. निलीनं F.
निलीनं. B. H. ४९. रवतां नवानां H. 'प्रदाहलक्ष' B. P. 'प्रदाहलक्ष' H. ५१.
शुक्लीनां. H. ५६. भूमिं च. F. H. ५७. वर्षात् F. H. 'गोभिर्निरुक्तं' H.

रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यते ।

भस्मना शुध्यते कांस्यं पुनःपाकेन मृन्मयम् ॥ ६८ ॥

मद्यैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा श्लेष्मपूयाभुशोणितैः ।

संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनःपाकेन मृन्मयम् ॥ ६९ ॥

अद्भिर्गात्राणि शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति ।

विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिज्ञानेन शुध्यतीति ॥ ७० ॥

अद्भिरेव काश्चन पूयते ॥ ७१ ॥

तथा रजतम् ॥ ७२ ॥

साधनमस्तेन शुध्यति ॥ ७३ ॥

अकुलिकनिष्ठिकामूले दैवं तीर्थम् ॥ ७४ ॥

अकुन्यमृषीणाम् ॥ ७५ ॥

अकुल्यग्रेषु मानुषम् ॥ ७६ ॥

पाणिमध्य आग्नेयम् ॥ ७७ ॥

प्रदेशिन्त्यकुष्ठयोरन्तरा पिच्यम् ॥ ७८ ॥

रोचत इति सार्वं प्रावरणान्यभिपूजयेत् ॥ ७९ ॥

स्वदितमिति पिच्ये ॥ ८० ॥

सौपद्यमिव्याभ्युदयिकेष्वभ्युदयिकेष्वेति ॥ ८१ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ १ ॥

७६. "कांस्यं साधनमस्तेन शुध्यति." P. ७७. पुरीषैश्च B. H. ७८. प्रादेशिनि B.
H. ७९. प्रावरणान्यभि. P. ८०. पिच्ये. P.

प्रकृतिविशिष्टं चातुर्वर्ण्यं संस्कारविशेषाच्च ॥ १ ॥

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्ब्राह्म राजन्यः कृतः ।

कुरू तदस्य यद्वैश्यः पश्चां शूद्रो अजायत ।

इत्यपि निगमो भवति ॥ २ ॥

गायत्र्या ब्राह्मणमसृजत त्रिष्टुभा राजन्यं जगत्या वैश्यं न

केनचिच्छन्दसा शूद्रमित्यसंस्कार्यो विशायते ॥ ३ ॥

सर्वेषां सत्यमक्रोधो दानमहिंसा प्रजननं च ॥ ४ ॥

पितृदेवतातिथिपूजायामन्येव पशुं हिंस्यादिति मानवम् ॥ ५ ॥

मधुपर्कं च यज्ञे च पितृदेवतकर्मणि ।

अत्रैव च पशुं हिंस्यान्नान्यथेत्यब्रवीन्मनुः ॥ ६ ॥

वाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते कश्चित् ।

न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्माद्यागे बधोवधः ॥ ७ ॥

अथापि ब्राह्मणाय वा राजन्याय वा भ्यागताय महोक्षार्ण वा

महाजं वा पचेदेवमस्मा आतिथ्यं कुर्वन्तीति ॥ ८ ॥

उदकक्रियाशौचं च द्विवर्षं प्रभृति ॥ ९ ॥

आ वृत्तजननादित्येके ॥ १० ॥

शरीरमग्निना संयोज्यानवेक्षमाणा अपोभ्यवयन्ति ॥ ११ ॥

सव्येतराभ्यां पाणिभ्यामुदकक्रियां कुर्वीरन्नयुग्मास्तु दक्षिणामु-

खाः ॥ १२ ॥

पितॄणां वा एषा दिव्या दक्षिणा ॥ १३ ॥

गृहान्नजित्वा यस्तरे ध्यहमनमन्त आसीरन् ॥ १४ ॥

17. 3. अस्तज्ञाने H. 4. प्रजनं च. F. H. 5. विनाति° H. 8. जयेदे° H.
°आतिथ्यं. H. 9. द्विवर्षात्प्रभृति. F. 11. अपो भवन्ति F. अनपेक्षमाणाः. E. H.
12. सव्येतराभ्यां B. F. H. कुर्वन्त्ययुग्मा दक्षि° F. कुर्वीरन्नयुग्मा दक्षिणा
मुखाः H. 14. यस्तरे F. H.

अशक्तौ क्रीतोत्पन्नेन वर्तेरम् ॥ १५ ॥
 दशाहं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ॥ १६ ॥
 सपिण्डत्वं सासपुर्णं विज्ञायते ॥ १७ ॥
 प्रसामां च स्त्रीणां त्रिपुरुषं विज्ञायते ॥ १८ ॥
 धनानामितरे कुर्वीरेस्ताश्च तेषाम् ॥ १९ ॥
 अननेप्येवमेव स्यान्नियुणां शुद्धिमिच्छताम् ॥ २० ॥
 मातापित्रोर्व ॥ २१ ॥
 तन्निमित्तस्त्रान्मातुरित्येके ॥ २२ ॥
 अथाप्युदाहरन्ति ।
 आशौचं सूतके पुंसः संसर्गं चेन्न गच्छति ।
 रजस्तत्राशुचि क्षेत्रं तत्र पुंसि न विद्यत इति ॥ २३ ॥
 तत्रेदन्तः पुनरापत्तिश्चेपेन शुभ्येरम् ॥ २४ ॥
 शत्रिशेषे द्वाभ्याम् ॥ २५ ॥
 मभाते तिसृभिः ॥ २६ ॥
 ब्राह्मणो दशरात्रेण ॥ २७ ॥
 पञ्चदशरात्रेण राजन्यः ॥ २८ ॥
 विंशतिरात्रेण वैश्यः ॥ २९ ॥
 शूद्रो मासेन शुभ्यति ॥ ३० ॥
 अपान्युदाहरन्ति ।
 आशौचे यस्तु शूद्रस्य सूतके वापि भुक्तवान् ।
 स गच्छेत्तर्कं दीरं तिर्यग्योन्मां च ज्ञायते ॥ ३१ ॥

17. सपिण्डः सप्तपुङ्गवः F. H. 18. सप्तपुङ्गवः B. H. 19. B. ed. omits
 सासपुर्णं which occurs in all my MSS. have. 20. अननेप्येवमेव स्यान्नियुणां F.
 21. तत्रेदन्तं वैश्यः F. 22. तन्निमित्तं त्रिपुरुषं B. H. 23. त्रिपुरुषः F. 24.
 आशौचं इति F. H.

अनिर्दशाहे परशवे नियोगाद्भुक्तवान्निजः ।

कृमिर्भूत्वा स देहान्ते तां विष्टां समुपाश्रुत इति ॥ ३२ ॥

द्वादशमासान्द्वादशार्धमासान्वानश्रन्तंहिताध्ययनमधीयानः
पूतो भवतीति विज्ञायते ॥ ३३ ॥

ऊनद्विवर्षे भेते गर्भपतने वा सपिण्डानां त्रिरात्रमाशौचम् ॥ ३४ ॥

सद्यः शौचमिति गौतमः ॥ ३५ ॥

देशान्तरस्थे भेते ऊर्ध्वं दशाहास्तु त्वैकरात्रमाशौचम् ॥ ३६ ॥

आहिताग्निष्वेष्पवसन्निधयेत पुनः संस्कारं कृत्वा शवकण्ठौ-
चमिति गौतमः ॥ ३७ ॥

यूपचितिश्मशानरजस्वलासूतिकाशुचिश्च स्पृष्ट्वा सशिरस्को-
भ्युपेयादप इत्यप इति ॥ ३८ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अस्वतन्त्रा स्त्री पुरुषप्रधाना ॥ १ ॥

अनग्निकानुदक्या वामृतमिति विज्ञायते ॥ २ ॥

अथान्युदाहरन्ति ।

पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्रश्च स्पत्रिरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हतीति ॥ ३ ॥

तस्या भर्तुरभिचार उक्तं प्रायश्चित्तं रहस्येषु ॥ ४ ॥

मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्धपकर्षति ॥ ५ ॥

त्रिरात्रं रजस्वलाशुचिर्भवति ॥ ६ ॥

३३. अन्तर्दशाहे परशवे नियोगाद्यस्तु भुक्तवान् F. तां विष्टासुपजीवति, F.

३४. पूत instead of पूष B. Ben. ed. सुतका H. अशुचीनुपस्पृष्ट्वा सशिरा
अभ्युपेयादप F.

V. ३. अमृतं H. H अमृतं F. अमृति Bb. ३. अच F. अथाभ्युक्षं H.
पुनाच F. H. ४. मासु F. भर्तुरभिचार Bb. E. H.

सा नाश्यान्नाभ्यक्ष्यान्नाप्सु क्षायादधः शयीत न दिवा स्व-
प्यान्नाग्निं स्पृशेन्न रज्जुं सृजेन्न दन्तान्भावयेन्न मांसमश्रीयान्न
प्रहारित्रीक्षेत न हसेन्न किञ्चिदाचरेन्न धावेदखर्वेण पात्रेण पिबे-
दक्षालिना वा पिबेत्लोहितायसेन वा ॥ ७ ॥

विज्ञायते हि । इन्द्रस्मिशीर्षाणं त्वाहूं हत्वा पाप्मगृहीतो मह-
त्तमाधर्मसंबन्धोहमित्येवमात्मानममन्यत । तं सर्वाणि भूतान्य-
भ्यक्तोऽशब्धूणहन्भूणहन्निति । स स्मिय उपाभावदस्यै मे भूणह-
स्याये तृतीयं भागं प्रतिगृहीतेति । ता अनुवन्किं नो भूयादिति ।
सोऽब्रवीद्वरं वृणीष्वमिति । ता अनुवन्नृतौ मजां विन्दामह इति
काममा विजनितोः संभवामेति । तथेति ताः प्रतिजगृहुः सैषा
भूणहस्या मासि मास्याविर्भवति । तस्माद्रजस्वलाया अन्नं ना-
श्रीयान्नहस्याया एवैवा रूपं प्रतिमुच्यस्ते ॥ ८ ॥

तदाहुः । अक्षन्नाभ्यक्षन्नमेवास्या न प्रतिक्राह्यं तद्विस्त्रिया अ-
न्नमिति । तस्मात्तस्यै च तन्न च वीभत्सन्ते मेयमुपागादिति ॥ ९ ॥

उदक्यास्त्वासते येषां ये च केचिदमग्रयः ।

कुलं चाथोत्रियं येषां सर्वे ते शूद्रधर्मिण इति ॥

सर्वे ते शूद्रधर्मिण इति ॥ १० ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

७. नाश्यान्नाभ्यक्ष्यान्नाप्सु क्षायादधः Bb. E. H. कुरागिरीक्षेत Ban. ed. गिरीक्षे-
न्न F. H. सुप्तस्यायेन marginal gloss in B. दक्षिणपाणिना instead of अक्ष-
लिना marginal gloss in B. ८. अन्नहस्यायै F सुप्तहस्यायै Bb. E. H. नायं
wanted B. H. वृणीतेति B. नोभूयसि F. H. विजनितोः संभवामीति F. H.
तद्विद्वत्सुवर्गायै सुप्तहस्यायः सैषा F. यासि मासि कृतुर्वा मयति B. Ban. ed.
९. तस्मात्तस्यै च B. Ban. ed. Bb. E. F. H. तन्न च F. H. येषमुपायम् bB.
F. H. मेव अन्नयाद् B. येषमुपायम् B. Ban. ed.

आचारः परमो धर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ।

हीनाचारपरीतात्मा प्रेत्य चेह च नश्यति ॥ १ ॥

नैनं तपांसि न ब्रह्म नाग्निहोत्रं न दक्षिणाः ।

हीनाचारमितो भष्टं तारयन्ति कथञ्चन ॥ २ ॥

आचारहीनं न पुनन्ति वेदा

यद्यप्यधीताः सह षड्विंशैः ।

छन्दांस्येनं मृत्युकाले त्यजन्ति

वीडं शकुन्ता इव जातपक्षाः ॥ ३ ॥

आचारहीनस्य तु ब्राह्मणस्य

वेदाः षडङ्गास्त्वखिलाः सयज्ञाः ।

कां प्रीतिमुत्पादयितुं समर्था

अन्धस्य दारा इव दर्शनीयाः ॥ ४ ॥

नैनं छन्दांसि वृजिना तारयन्ति

मायाविनं मायया वर्तमानम् ।

हेप्यक्षरे सम्यगधीयमाने

पुनाति सद्ब्रह्म यथा इषेव्धाः ॥ ५ ॥

दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः ।

दुःखभागी च सततं व्याधितोऽन्त्यायुरिव च ॥ ६ ॥

आचारात्फलते धर्म आचारात्फलते धनम् ।

आचाराच्छ्रियमाप्नोति आचारो हन्त्यलक्षणम् ॥ ७ ॥

सर्वलक्षणहीनोपि यः सदाचारवान्नरः ।

अदधानो न सूर्यश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥ ८ ॥

VI. १. परमो धर्मः E. F. अनाचारः F. हीनाचारः परीतात्मा B. Ban. ed. 21b. E. ३. जातपक्षा B. 4. षडङ्गाः सखिलाः B. Ban. ed. H. वेद्यादिविद् H. ८. अस्मि सद्ब्रह्मवाचनः F. H.

आहारनिर्हारविहारयोगाः

सुसंवृता धर्मविदा तु कार्याः ।

वाग्नुशिकार्याणि तपस्तथैव

धनयुवी गुप्ततमे तु कार्ये ॥ ९ ॥

उभे सूत्रपुरीषे च दिवा कुर्यादुदङ्मुखाः ।

रात्रौ तु दक्षिणा कुर्यादेवं ह्यायुर्न रिष्यति ॥ १० ॥

मत्स्यमि मतिसूर्यं च मति गां मति ब्राह्मणम् ।

मति सोमोदकं सन्ध्यां मत्ता नश्यति मेहतः ॥ ११ ॥

न नद्यां मेहनं कुर्यान्न पथि न च भस्मनि ।

न गोमये न रुष्टे नोत्ते न शाडूलोपजीव्यच्छायासु ॥ १२ ॥

छायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा हिजः ।

यवासुखमुखा कुर्यात्प्राणवाधाभयेषु च ॥ १३ ॥

उकृताभिरङ्गिः कार्यं कुर्यात् ॥ १४ ॥

आयमनुकृताभिरपि ॥ १५ ॥

आहरेन्मृत्तिकां विप्रः कूलास्सप्तिकता तु या ॥ १६ ॥

मन्तर्जले देवगृहे वल्मीके मूषकस्थले ।

कृतशौचावशिष्टा वा न प्राह्याः पञ्च मृत्तिकाः ॥ १७ ॥

रक्ता लिङ्गे करे सिक्ता उभयोर्मृद्वयं स्मृतम् ।

वस्त्रापाने दशैकस्मिन्नुभयोः सह मृत्तिकाः ॥ १८ ॥

एतच्छीर्षं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

विगुणं वाणप्रस्थानां तृतीयां वनवसुगुणमिति ॥ १९ ॥

९. पुत्रिरीक्षाणि F. H. १०. पु मित B. H. न रिष्यति F. न रिष्यति B. Ben. ed. ११. मति च दिवा F. १२. नद्यां नोत्ते न शाडूलोपजीव्यच्छायासु B. H. F. १३. च instead of क F. H. १४. उकृतां देव गृहे F. १५. वनवसु B. Ben. ed. H.

अष्टौ प्रासा मुनेर्भक्तं वानप्रस्थस्य षोडश ।
 द्वात्रिंशत्तु गृहस्थस्यापरिमितं ब्रह्मचारिणः ॥ २० ॥
 आहिताग्निरनङ्गान्धं ब्रह्मचारी च ते त्रयः ।
 अश्रन्त एव सिध्यन्ति तैषां सिद्धिरनश्रताम् ॥ २१ ॥
 व्रतेषु नियमेषु चेज्याध्ययनधर्मेषु ॥ २२ ॥
 योगस्तपो दमो दानं सत्यं शौचं श्रुतं धृणा ।
 विद्या विज्ञानमास्तिक्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २३ ॥
 दीर्घवैरमसूया चासत्यं ब्राह्मणदूषणम् ।
 पैशुन्यं निर्दयत्वं च जानीयाच्छूद्रलक्षणम् ॥ २४ ॥
 ये शान्तदान्ताः श्रुतिपूर्णकर्णाः
 जितेन्द्रियाः प्राणिबधान्निवृत्ताः ।
 प्रतिग्रहे सङ्कुचिताग्रहस्ता-
 स्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः ॥ २५ ॥
 किञ्चिद्वेदमयं पात्रं किञ्चित्पात्रं तपोमयम् ।
 पात्राणामपि तत्पात्रं शूद्राणं यस्य नोदरे ॥ २६ ॥
 शूद्राग्नेनोदरस्थेन यदि कश्चिन्मृतो द्विजः ।
 स भवेच्छूकरो ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले ॥ २७ ॥
 शूद्राक्षरसपुष्टाङ्गो ह्यधीयानोपि नित्यज्ञः ।
 क्षुब्धवापि जपन्वापि गतिमूर्ध्वा न विन्दति ॥ २८ ॥
 शूद्राग्नेन तु भुक्तेन मैथुनं योधिगच्छति ।
 यस्याङ्गं तस्य ते पुत्रा न च स्वर्गारुहो भवेत् ॥ २९ ॥

२०. द्वात्रिंशत् H. २१. "अनङ्गान्धं" H. २३. इवा instead of एव; F H.
 After this Sūtra F. only reads: मास्तिक्यः पित्र्यग्नौ कृतज्ञो दीर्घवैरिणः। चत्वारः
 कर्मपाण्डाला जन्मसकृदपि पश्यन् ॥ २५. तैषां च सन्ताः श्रुतं F. H. "मृत्सू-
 खे F. H. २७. च यः instead of यदि F. कश्चिन्मृतो F. २८ जपन्वापि H.
 शूद्राक्षर जपन्वापि H.

स्वाध्यायोत्थं योनिमन्तं प्रशान्तं

वैतानस्य पापभीरुं बहुशम् ।

स्त्रीषु क्षान्तं धार्मिकं गोशरण्यं

व्रतैः क्षान्तं तादृशं पात्रमाहुः ॥ ३० ॥

आमपात्रे यथा न्यस्तं क्षीरं दधि घृतं मधु ।

विनश्येत्पात्रदौर्बल्याच्च च पात्रं रसाच्च ते ॥ ३१ ॥

एवं गा वा हिरण्यं वा वस्त्रमथर्वं महीं तिलान् ।

अविज्ञान्यतिगृह्णानो भस्मीभवति काष्ठवत् ॥ ३२ ॥

नाङ्गनखवादनं कुर्यात् ॥ ३३ ॥

नखैश्च भोजनादौ ॥ ३४ ॥

न चापोज्जलिना पित्रेत् ॥ ३५ ॥

न पादेन पाणिना वा जलमभिहन्यात् ॥ ३६ ॥

न जलेन जलम् ॥ ३७ ॥

वेष्टकाभिः फलं दातयीत ॥ ३८ ॥

न फलेन फलम् ॥ ३९ ॥

न कल्को न कुहको भवेत् ॥ ४० ॥

न म्लेच्छभाषां शिक्षेत् ॥ ४१ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

न तस्मिन्पादचपलो न त्रेत्रचपलो भवेत् ।

न च वागङ्गचपल इति शिष्टस्य गोचरः ॥ ४२ ॥

३०. स्वाध्यायोत्थं Bh. E. H. क्षान्तं instead of क्षान्तं P. H. ३१. दौर्ब-
ल्याच्च P. तत्र पात्रं Bh. दक्षिणस्याचक्षौर्बल्याच्चतपाच्च E. H. ३२. एवं गापी B.
Bam. ed. H. शरण्यं instead of शरण्यं P. ३३. नाङ्गनामं केचन P.
नाङ्गनखवादनं Bh. ३४. फलमभि B. Bam. ed. H. फलमभि पादवेष्ट P.

पारंपर्यगतो येषां वेदः सपरिवृंहणः ।

ते शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥ ४३ ॥

यं न सन्तं न वासन्तं नाभुतं न बहुभुतम् ।

य सुवृत्तं न दुर्वृत्तं वेद कश्चित्स ब्राह्मणः ॥

स ब्राह्मण इति ॥ ४४ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

चत्वार आश्रमाः ॥ १ ॥

ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थपरिव्राजकाः ॥ २ ॥

तेषां वेदमधीत्य वेदौ वेदान्वाविशीर्णब्रह्मचर्यो यमिच्छेतमा-
वसेत् ॥ ३ ॥

ब्रह्मचर्याचार्यं परिचरेदा शरीरविमोक्षणात् ॥ ४ ॥

आचार्यं च प्रेत्येभिं परिचरेत् ॥ ५ ॥

विश्रायते ह्यग्निराचार्यस्तवेति ॥ ६ ॥

सन्यतवाक् ॥ ७ ॥

चतुर्यष्टाष्टमकालभोजी ॥ ८ ॥

भिक्षमाचरेत् ॥ ९ ॥

गुर्वधीनः ॥ १० ॥

जटिलः शिखाजटो वा ॥ ११ ॥

गुरुं गच्छन्तमनुगच्छन्नासीनं चेतिष्ठन्दायानं वेदासीन उपा-
सीत ॥ १२ ॥

आहूताभ्यायी ॥ १३ ॥

सर्वं लब्धं निवेश्य तदनुज्ञया भुञ्जीत ॥ १४ ॥

48. प्रत्यक्षहेतवः B.

VIL 5. वृत्ते B. E. 6. हि तन्नामिदाचार्य इति F. 8. भोजं H. 12.
अनुगच्छन्नासीनं B. F. H.

सद्वाशयनदन्तधावनमक्षालनाञ्जनाभ्यञ्जनोपानच्छत्रवर्जं

॥ १५ ॥

तिष्ठेदहनि रात्रावासीत् ॥ १६ ॥

त्रिरङ्गोभ्युपेयादप इत्यप इति ॥ १७ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

गृहस्थो विनीतक्रोधहर्षो गुरुणानुज्ञातः क्वात्वासमानार्थे-
यामस्पृष्टमैषुनामवरवयसीं सदृशीं भार्यां विन्देत् ॥ १ ॥

पञ्चमीं मातृवन्धुभ्यः सप्तमीं पितृवन्धुभ्यः ॥ २ ॥

वैवाह्यमग्निमिन्धीन ॥ ३ ॥

सायमागतमतिथिं नापहन्ध्यात् ॥ ४ ॥

नास्यानश्वगृहे वसेत् ॥ ५ ॥

यस्त्वं नास्माति वासार्थं ब्राह्मणो गृहमागतः ।

सुकृतं तस्य यत्किञ्चित्सर्वमादाय गच्छति ॥ ६ ॥

एकरात्रं तु निवसन्नतिथिर्बाह्यजः स्मृतः ।

अनित्यं हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥ ७ ॥

वैकथ्यामीष अतिथिर्विग्रहः साङ्गतिरुक्ततथा ।

काले प्राप्ते अकाले वा नास्यानश्वगृहे वसेत् ॥ ८ ॥

अक्षाशीलोस्पृह्यालुरलमग्न्याधियाव वावाहिताग्निः स्यात् ॥ ९ ॥

अर्द्धं च सोमाय नासोमयाजं ॥ १० ॥

शुक्लः स्वाध्याये यज्ञे यजमने च ॥ ११ ॥

गृहेष्वभ्यागतं प्रत्युत्पादं सववाकमूतावमूयाभिर्महयेत् ॥ १२ ॥

VIII. 3. 'इन्धीन' Bb. B. H. 4. 'अपहन्ध्यात्' B. 5. 'गच्छति' Bb. B. H. 6. 'वैकथ्यामीष' Bb. B. H. 7. 'साङ्गतिरुक्त' Bb. B. H. 8. 'यज्ञे' Bb. B. H. 9. 'यजमने' Bb. B. H. 10. 'अर्द्धं च' Bb. B. H. 11. 'प्रत्युत्पादं' Bb. B. H. 12. 'अर्द्धं च' Bb. B. H.

यथाशक्ति चात्रेन सर्वाणि भूतानि ॥ १३ ॥
 गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः ।
 चतुर्णामश्रमाणां तु गृहस्थश्च विशिष्यते ॥ १४ ॥
 यथा नदी नदाः सर्वे समुद्रे यान्ति संस्थितिम् ।
 एवमाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम् ॥ १५ ॥
 यथा मातरमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।
 एवं गृहस्थमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति भिक्षुकाः ॥ १६ ॥
 नित्योदकी नित्ययज्ञोपवीती
 नित्यस्वाध्यायी पतितान्नवर्जी ।
 ऋतौ च मच्छन्विधिवच्च जुहन्
 न ब्राह्मणभ्यवते ब्रह्मलोकात् ॥
 ब्रह्मलोकादिति ॥ १७ ॥
 इति ऋषिष्ठधर्मशास्त्रेष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

वानप्रस्थो जटिलश्चिराजिनवासी ॥ १ ॥
 ग्रामं च न प्रविशेत् ॥ २ ॥
 न कालकृष्टमधितिष्ठेत् ॥ ३ ॥
 अकृष्टं मूलफलं सञ्चिन्वीत ॥ ४ ॥
 ऊर्ध्वरेताः ॥ ५ ॥
 क्षामाशयः ॥ ६ ॥
 मूलफलभैक्षेणाश्रमागतमतिथिमभ्यर्चयेत् ॥ ७ ॥

13. सर्वभूतानि B. H. 14. च instead of तु F. H. गृहस्थस्तु F. H.

IX. 1. वानप्रस्थः मन्त्रजिगो ऋति° H. 3. 'अतिविष्टे' H. 6 क्षमाशयः B. H.
 7. 'भैक्षेण' H.

दद्यादेव न प्रतिगृहीयात् ॥ ८ ॥

विषवणमुदकोपस्पर्शी ॥ ९ ॥

श्रामणकेनाग्निमाभायाहिताग्निः स्यात् ॥ १० ॥

वृक्षमूलनिकेतन ऊर्ध्वं षड्भ्यो मासेभ्योनग्निरनिकेतः ॥ ११ ॥

दद्यादेवपितृमनुष्येभ्यः स गच्छेत्स्वर्गमानन्त्यमित्यानन्त्यम् ॥ १२ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे नवमीध्यायः ॥ ९ ॥

परित्राजकः सर्वभूताभयदक्षिणो दत्त्वा प्रतिष्ठेत ॥ १ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा चरति यो मुनिः ।

तस्यापि सर्वभूतेभ्यो न भयं जातु विद्यते ॥ २ ॥

अभयं सर्वभूतेभ्योदत्त्वा यस्तु निवर्त्तते ।

हृष्यि ज्ञातानज्ज्ञातांश्च द्रव्याणि प्रसिगृह्य च ॥ ३ ॥

सम्यसेत्सर्वकर्माणि वेदमेकं न सम्यसेत् ।

वेदसम्यसनाच्छूद्रस्तस्माद्देदं न सम्यसेत् ॥ ४ ॥

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राप्तायामाः परं तपः ।

उपवासात्परं भैक्षं दद्याद्दानाद्विशिष्यत इति ॥ ५ ॥

मुण्डोममीपरिग्रहः ॥ ६ ॥

सत्तागाराण्यसङ्कल्पितानि चरद्दिक्षाम् ॥ ७ ॥

विधूमे सन्नमुसले ॥ ८ ॥

एकशाटीपरिहितः ॥ ९ ॥

१. दद्यादेव न प्रतिगृहीयात् H. ३. उदकोपस्पर्शी F. 10. श्रामणकेन B. Ben. ed. F. H. श्रामणकेन E. Bh. 11. वृक्षमूलनिकेतनः B. F. H.

X. 1. 'परिणो' H. 4. सन्नमुसले instead of सन्नमुसले B. Ben. ed. H. 3. 'तपः' F. H. 5. तपः instead of तपः B. 6. अनमी H. 7. भैक्षं F. H. कश्चनोपधि H. 9. 'परिहितः' F.

अजिनेन वा गोमलूनैस्तृणैरवस्तृतशरीरः ॥ १० ॥

स्थण्डिलशायी ॥ ११ ॥

अमित्यां वसतिं वसेत् ॥ १२ ॥

ग्रामान्ते देवगृहे गूण्यागारे वा वृक्षमूले वा ॥ १३ ॥

मनसा ज्ञानमधीयानः ॥ १४ ॥

अरण्यनिस्थः ॥ १५ ॥

न ग्राम्यपशूनां सन्दर्शने विचरेत् ॥ १६ ॥

अरण्यनिस्थस्य जितेन्द्रियस्य

सर्वेन्द्रियप्रीतिनिवर्तकस्य ।

अध्यात्मचिन्तागतमानसस्य

ध्रुवा एवमावृष्टिरूपेक्षकस्येति ॥ १७ ॥

अव्यक्तलिङ्गोव्यक्ताचारः ॥ १८ ॥

अनुन्मत्त उन्मत्तवेषः ॥ १९ ॥

अध्याप्युदाहरन्ति ।

न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षो

न चापि लोकग्रहणे रतस्य ।

न भोजनाच्छादनतत्परस्य

न चापि श्रम्यावसथप्रियस्य ॥ २० ॥

न चोत्पातनिमित्ताभ्यां न नक्षत्राङ्गविद्यया ।

नानुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिप्सेत कर्हिचित् ॥ २१ ॥

अलाभे न विषादी स्याच्छाभे नैव च हर्षयेत् ।

प्राणयात्रिकमात्रं स्यान्मात्रासङ्गाद्विवर्जितः ॥ २२ ॥

10. गोमलूनैः Bb, B. H. 17 अध्याप्युदाहरन्ति B. F. H. ध्रुवा instead of
ध्रुवाः E. 19. अनुन्मत्तवेषः H. 22. विविर्जितः B. F.

न कुठ्यां नोदके सक्त्रो न चैले न त्रिपुष्करे ।

नागारे नासने नाग्रे यस्य वै मोक्षवित्तु स इति ॥ २३ ॥

माहणकुले यावत्तमेत तदुज्जीत सायं मातर्मधुमांसवर्जम्
॥ २४ ॥

न च तृप्येत् ॥ २५ ॥

ग्रामे वा वसेत् ॥ २६ ॥

अजिह्वोशबोशरणोवसकुतुकः ॥ २७ ॥

न चेन्निग्रयसंसर्गं कुर्वीत केनचित् ॥ २८ ॥

उपेक्षकः सर्वभूतानां हिंसानुग्रहपरिहारेण ॥ २९ ॥

पैतृभ्यमस्सराभिमानाहङ्काराश्रयानार्जवात्मस्तवपरगर्हादम्भलो-
भमोहक्रोधासूयाविवर्जनं सर्वाश्रमाणां धर्म इष्टः ॥ ३० ॥

यशोपवीत्युदकमण्डलुहस्तः शुचिर्नाह्यणो वृषलाजवर्जी न
हीयते ब्रह्मलोकाद्ब्रह्मलोकादिति ॥ ३१ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

षडर्घाहं भवन्ति ॥ १ ॥

ऋत्विग्विवाहाराजापितृव्यस्नातकमातुलाश्च ॥ २ ॥

वैश्वदेवस्य सिद्धस्य सायं प्रातर्गृह्यामौ जुहुयात् ॥ ३ ॥

गृहदेवताभ्यो बलिं हरिन् ॥ ४ ॥

भोजन्यायाग्रभागं दत्त्वा ब्रह्मचारिणे वापस्तारं पितृभ्यो
दद्यात् ॥ ५ ॥

सतोतिथिं भोजयेच्छ्रेयांसं श्रेयांसमानुपूर्व्येण ॥ ६ ॥

२३. कुठ्यां. P. H. २४. After this Sūtra P. only reads: यतीत्याहुत्या
पुस्तकः इत्येव । २७. 'अवस' instead of 'अवस' P. H. अवसकुतुकः B. Ben.
ed. H. ३०. लोभं instead of लोभः H.

XI. १. षडर्घ्याः Bb. B. H. २. वैश्वसः H. ३. भोजन्यायाग्रं दत्त्वा H.

स्वगृह्याणां कुमारीबालवृद्धतरुणप्रजाताः ॥ ७ ॥

ततो परान्गृह्यान् ॥ ८ ॥

अथाण्डालपतितवायसेभ्यो भूमौ निर्वपेत् ॥ ९ ॥

गृध्रायोच्छिष्टमनुच्छिष्टं वा दद्यात् ॥ १० ॥

शेषं दम्पती भुञ्जीयाताम् ॥ ११ ॥

सर्वोपयोगेन पुनःपाको यदि निरुमे वैश्वदेवेतिधिरागच्छेद्दि-
शेषणास्मा अन्नं कारयेत् ॥ १२ ॥

विशायते हि । वैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्नाह्यगो गृहं तस्मादप
आनयन्त्यन्नं वर्षाभ्यस्तां हि शान्तिं जना विदुरिति ॥ १३ ॥
तं भोजयित्वोपसीत ॥ १४ ॥

आ सीमान्तमनुव्रजेदनुजानाह ॥ १५ ॥

अपरपक्ष उर्ध्वं चतुर्थ्याः पितृभ्यो दद्यात् ॥ १६ ॥

पूर्वेशुर्नाह्यणान्सन्निपात्य यतीन्गृहस्थान्साधून्वापरिणतवयसो
विक्रमस्थाश्चोन्नियानशिष्याननन्तेवासिनः ॥ १७ ॥

शिष्यानपि गुणवतो भोजयेत् ॥ १८ ॥

नमशुक्लक्रीडान्धइयावदन्तकुष्ठिकुनखवर्जम् ॥ १९ ॥

अथान्युदाहरन्ति ।

अथ चेन्मन्त्रविकृतः शारीरैः पङ्क्तिदूषणैः ।

अदृश्यं तं यमः ग्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥ २० ॥

7. We follow Govindasvāmin's reading on Baudhāyana II., 7, 13, 5, whilst B. Bh. E. F. H. read प्रदाताः Ban. ed. प्रदाता, Calc. ed. प्रददीन्. See Bühler, Transl. 50, 356 12, पुनः पाके Ban. ed. निरुन्ते Bh. E. H. विशेषेणास्मा B. H. 15. सीमान्तादम् H. 19. विवर्त B. F. H. विलम्ब marginal gloss in B. शुक्लविद्युविद्याद H.

आदेनोवासनीयानि उच्छिष्टान्या दिनक्षयात् ।
 श्योतन्ते हि सुधाधारास्ताः पिबन्त्यकृतोदकाः ॥ २१ ॥
 उच्छिष्टं न प्रमृज्याशु यावन्नास्तमितो रविः ।
 क्षीरधारास्ततो यान्त्यक्षय्याः सन्धरभागिनः ॥ २२ ॥
 प्राक्संस्कारात्प्रमीतानां स्ववन्दयानामिति स्थितिः ।
 भागधेयं मनुः प्राह उच्छिष्टोच्छेषणे उभे ॥ २३ ॥
 उच्छेषणं भूमिगतं विकिरं लेपनोदकम् ।
 अन्नं प्रेतेषु विसृजेदप्रजानामनायुषाम् ॥ २४ ॥
 उभयोर्हस्तयोर्मुक्तं पितृभ्योन्नं निवेदितम् ।
 तदन्तरं प्रतीक्षन्ते ह्यमुरा दुष्टचेतसः ॥ २५ ॥
 तस्मादगून्यहस्तेन कुर्यादन्नमुपागतम् ।
 भोजनं वा समाकृष्य तिष्ठेत्तोच्छेषणे उभे ॥ २६ ॥
 हो देवे पितृकृत्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा ।
 भोजयेत्सुसमृद्धोपि न प्रसज्जेत विस्तरे ॥ २७ ॥
 सक्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसंपदम् ।
 पचैताम्बिहारी हृषित तस्मात्परिवर्जयेत् ॥ २८ ॥
 अपि वा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 सुतशीलोपसंपन्नं सर्वालक्षणवर्जितम् ॥ २९ ॥
 षष्ठेकं भोजयेच्छ्राद्धे दैवं तत्र कर्षं भवेत् ।
 अन्नं पात्रे समुद्धृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ॥ ३० ॥

२१. यदीतन्ते ई. B. Ben. ed. यदीतन्ति दिवसायास्ताः F. २२. पश्चिमभागिनः
 F. २३. लोचनेष्वपि हि भूमिः Bb. E. F. H. लोचनेष्वपि B. Ben. ed. H. मनु-
 र्हेतु B. Ben. ed. H. २५. उभयोः कृतयोः B. कर्षयोः F. H. २६. कुर्वीत-
 न्नु F. २७. प्रसज्जेत B. Ben. ed. P. H.

देवतायतने कृत्वा सतः श्राद्धं प्रवर्तयेत् ।
 प्रास्येदग्नौ तदन्नं वा दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे ॥ ३१ ॥
 यावदुष्णं भवत्यन्नं यावदभ्रान्ति वाग्यताः ।
 तावद्दि पितरोभ्रान्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ ३२ ॥
 हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरो यावदतर्पिताः ।
 पितृभिस्तर्पितैः पञ्चाद्वक्तव्यं शोभनं हविः ॥ ३३ ॥
 नियुक्तस्तु यतिः श्राद्धे दैवे वा मांसमुत्सृजेत् ।
 थावन्ति पशुरीमाणि तावन्नरकमृच्छन्ति ॥ ३४ ॥
 ग्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिताः ।
 ग्रीणि चात्र प्रशंसन्ति श्रौचमग्रीधमत्वराम् ॥ ३५ ॥
 दिक्सस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः ।
 स कालः कुतपो ज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥ ३६ ॥
 श्राद्धं दत्त्वा च भुक्त्वा च मैथुनं योधिगच्छति ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं रेतसोभुजः ॥ ३७ ॥
 यस्ततो जायते गर्भो दत्त्वा भुक्त्वा च पैतृकम् ।
 न स विद्यां समाप्नोति क्षीणायुश्चैव जायते ॥ ३८ ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 उपासते सुतं जातं शकुन्ता इव पिप्पलम् ॥ ३९ ॥
 मधुमांसैश्च शाकैश्च पयसा पायसेन च ।
 एष नो दास्यति श्राद्धं वर्षासु च मघासु च ॥ ४० ॥
 सन्तानवर्जनं पुत्रमुद्यतं पितृकर्मणि ।
 देवनाह्वाणसंपन्नमभिषन्दन्ति पूर्वजाः ॥ ४१ ॥

३१. वर्षां तु. B. H. ३३ अपिस्तः B. H. F. ३४. नाम instead of ज्ञेयः
 Bh. E. H. ३६. विद्यामकमोति F. H. ४१. पुत्रं मुद्यन्तं B. Ban. ed. H. मुद्यन्तं
 F. पुत्रमुद्यन्तः Bh. E. हृष्यन्तं Calc. ed.

तन्वन्ति पितरस्तस्य मुहुदैरिव कर्षकाः ।

यत्रयास्यो ददात्यन्नं पितरस्तेन पुत्रिण इति ॥ ४२ ॥

आवण्यामहायिण्योश्चान्वष्टक्यां च पितृभ्यो दद्यात् ॥ ४३ ॥

द्रव्यदेशब्राह्मणसन्निधाने वाकालनियमः ॥ ४४ ॥

अवश्यं ब्राह्मणोऽग्नीनादधीत ॥ ४५ ॥

दर्शपूर्णमासाद्ययणेष्टिचातुर्मास्यपशुसोमैश्च यजेत ॥ ४६ ॥

नैयमिकं ह्येतद्वृणसंस्तुतं च ॥ ४७ ॥

विज्ञायते हि । त्रिभिर्ऋणैर्ऋणवान्ब्राह्मणो जायत इति । यज्ञेन

देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यो ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्य इत्येष बानृणो

यज्वा यः पुत्री ब्रह्मचर्यवानिति ॥ ४८ ॥

गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयति ॥ ४९ ॥

गर्भादिकादशेषु राजन्यम् ॥ ५० ॥

गर्भाद्यादशेषु वैश्यम् ॥ ५१ ॥

पालाशो वा दण्डो ब्राह्मणस्य ॥ ५२ ॥

नैय्यप्रोधः क्षत्रियस्य वा ॥ ५३ ॥

औदुम्बरो वा वैश्यस्य ॥ ५४ ॥

केशसंमितो ब्राह्मणस्य ॥ ५५ ॥

ललाटसंमितः क्षत्रियस्य ॥ ५६ ॥

ब्राह्मणसंमितो वैश्यस्य ॥ ५७ ॥

मौष्ठी रक्षणा ब्राह्मणस्य ॥ ५८ ॥

धनुर्ध्या क्षत्रियस्य ॥ ५९ ॥

शृणुतान्तर्ही वैश्यस्य ॥ ६० ॥

४६ गणपति instead of सप्तपति B. H. ४६. उपपद्ये च B. H. ४७. धनं
संस्तुतं B. H. P. H. संस्तुतं B. Ban. ed. ४९. धन instead of यज्ञेन H.
५६. पालाशी रक्षणे च P. H. ५६-६० wanted in P. H. ५७. धनं
Aśvallyanagrikya. I, 12, 13.

कृष्णाजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य ॥ ६१ ॥
 शैल्यं क्षत्रियस्य ॥ ६२ ॥
 गव्यं वस्ताजिनं वा वैश्यस्य ॥ ६३ ॥
 शुक्लमहतं वासो ब्राह्मणस्य ॥ ६४ ॥
 मास्त्रिष्ठं क्षत्रियस्य ॥ ६५ ॥
 हारित्रं कौशेयं वा वैश्यस्य ॥ ६६ ॥
 सर्वेषां वा तान्तवमरक्तम् ॥ ६७ ॥
 भवत्पूर्वं ब्राह्मणो भिक्षां याचेत् ॥ ६८ ॥
 भवन्मध्यां राजन्यः ॥ ६९ ॥
 भवदन्त्यां वैश्यः ॥ ७० ॥
 आ षोडशाब्राह्मणस्य नातीतः कालः ॥ ७१ ॥
 आ द्वाविंशाक्षत्रियस्य ॥ ७२ ॥
 आ चतुर्विंशाद्वैश्यस्य ॥ ७३ ॥
 अत ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति ॥ ७४ ॥
 नैतानुपनयेन्नाध्यापयेन्न याजयेन्नैभिर्विवाहयेयुः ॥ ७५ ॥
 पतितसावित्रीक उद्दालकव्रतं चरेत् ॥ ७६ ॥
 द्वौ मासौ यावकेन वर्तयेन्मासं पयसार्धमासमामिक्षयाष्टरात्रं
 घृतेन षड्रात्रमयाचितेन त्रिरात्रमम्भक्षोहोरात्रमुपवसेत् ॥ ७७ ॥
 अश्वमेधावभृथं गच्छेत् ॥ ७८ ॥
 ब्राह्म्यस्तोमेन वा यजेद्वा यजेदिति ॥ ७९ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्र एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथातः ज्ञातकत्रतानि ॥ १ ॥

स न केचिद्यावेतान्यत्र राजान्तेवासिभ्यः ॥ २ ॥

क्षुधापरीतस्तु किञ्चिदेव याचित कृतमकृतं वा क्षेत्रं गामजाविक-
मन्तती हिरण्यं धान्यमग्नं वा ॥ ३ ॥

न तु ज्ञातकः क्षुधावसीदेदित्युपदेशः ॥ ४ ॥

न मलिनवाससा सह संवसेत् ॥ ५ ॥

न रजस्वलया ॥ ६ ॥

पायोग्यया ॥ ७ ॥

न कुलंकुलः स्यात् ॥ ८ ॥

यन्तसन्त्रीं विततां नातिक्रामेत् ॥ ९ ॥

नोद्यन्तमादित्यं पश्येन्नास्तं यन्तम् ॥ १० ॥

धान्यं मूत्रपुरीषे कुर्यात् ॥ ११ ॥

न निष्ठीवेत् ॥ १२ ॥

परिवेष्टितशिरा भूमिमयज्ञियैस्तृणैरन्तर्धाय मूत्रपुरीषे कुर्यादु-
द्वक्तुस्त्रिधाहनि नक्तं दक्षिणामुखः सन्ध्यामासीनोत्तरम् ॥ १३ ॥
अथाप्युदाहरन्ति ।

ज्ञातकानां तु नित्यं स्यादन्तर्वासस्तथोत्तरम् ।

यस्योपकीर्ति द्वे यष्टिः सोदकश्च कमण्डलुः ॥ १४ ॥

अप्यु पाणौ च कक्षे च कथितं पावके शुक्तिः ।

तस्मादुदकपाणिभ्यां परिमृज्यात्कमण्डलुम् ॥ १५ ॥

पर्याग्निकरणं ह्येतन्ममुराह मजापतिः ॥ १६ ॥

कृत्वा चावश्यकर्माणि आचामेच्छोपविशतम इति ॥ १७ ॥

XII. 8. Thus all MSS., but this 88tra has to be read पारजस्यतया.
10. पश्येन्नास्तं यन्तं H. 13. यन्तं Bh. B. F. H. 17. चावेष्टयकार्याणि
Bh. B. F. H. विपत्त इति B. Bh. B. F. H.

प्राकृतोच्चारानि भुञ्जीत ॥ १८ ॥

तूष्णीं साजुष्टं कृत्स्नप्राप्तं प्रसेत ॥ १९ ॥

न च शब्दं कुर्यात् ॥ २० ॥

अतुकालगामी स्यात्पर्ववर्जं स्वदारेषु ॥ २१ ॥

अतिर्यगुपेयात् ॥ २२ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

यस्तु पाणिगृहीताया आस्ये कुर्वीत मैथुनम् ।

भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासं रेतसोभुजैः ।

या स्यादनिस्त्यचारेण रतिः साधर्मसंश्रिता ॥ २३ ॥

अपि च काठके विज्ञायते । अपि नः श्वो विजनिज्यमाणाः

पतिभिः सह शयीरन्निति स्त्रीणामिन्द्रदत्तो वर इति ॥ २४ ॥

न वृक्षमारोहेत् ॥ २५ ॥

न कूपमवरोहेत् ॥ २६ ॥

नाग्निं मुखेनोपधमेत् ॥ २७ ॥

नाग्निं ब्राह्मणं चान्तरेण व्यपेयात् ॥ २८ ॥

नाग्न्योः ॥ २९ ॥

न ब्राह्मणयोरमुज्ञाप्य वा ॥ ३० ॥

भार्यया सह नान्नीयादवीर्यवदपस्यं भवतीति वाजसनेयके

विज्ञायते ॥ ३१ ॥

नेन्द्रधनुर्नाम्ना निर्दिशेत् ॥ ३२ ॥

मणिधनुरिति ब्रूयात् ॥ ३३ ॥

२०. कुल्लवाब्दं B. F. H. २१. स्वादरिवं स्निग्धमुपेयात् F स्वदारेवं तीर्यमुपेयात्
Bh. E. H. २४. अथ श्वो वा विजनिज्यमानाणिः F. H. अपि च नग्नी B. अ-
विमस्वी Bh. इन्द्रदत्तात् E. २५. तावज्जु F H. २८. व्यपेयात् H.

पालाशमासनं पादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् ॥ ३४ ॥

नीलसङ्गे भक्षयेत् ॥ ३५ ॥

नासन्यां भुञ्जीत ॥ ३६ ॥

वैणवं दण्डं धारयेत् ॥ ३७ ॥

रुक्मकुण्डलि च ॥ ३८ ॥

न बहिर्माल्यं धारयेदन्यत्र रुक्ममण्ड्याः ॥ ३९ ॥

सभाः समवायार्थं नावजयेत् ॥ ४० ॥

अयाप्युदाहरन्ति ।

अप्रामाण्यं च वेदानामार्षाणां चैव कुत्सनम् ।

अव्यवस्था च सर्वत्र एतन्नाशनमात्मन इति ॥ ४१ ॥

नावृत्तो यज्ञं गच्छेद्यादि व्रजेत्प्रदक्षिणं पुनराव्रजेत् ॥ ४२ ॥

अधिवृक्षसूर्यमध्वानं न प्रतिषेयेत् ॥ ४३ ॥

नावं च सांशयिकीं नाधिरोहेत् ॥ ४४ ॥

बाहुभ्यां न नदीं तरेत् ॥ ४५ ॥

उत्थायापररात्रमधीत्य न पुनः प्रतिसंविशेत् ॥ ४६ ॥

माजापत्ये मुहूर्ते ब्राह्मणः कांश्चिन्नियमाननुतिष्ठेदनुतिष्ठेदिति ॥ ४७ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे द्वादशीध्यायः ॥ १२ ॥

अथातः स्वाध्यायोपाकर्म आचरण्यां दीर्घमास्यां शौष्ठव्यां वा
॥ १ ॥

अग्निमुपसमाधायाक्षतधाना जुहोति ॥ २ ॥

३७. नासन्यां न भुञ्जीत Bb E, H. ३९. मालां B. P. H. ४०. सभाः समवा-
यार्थं वृत्तीत्यत्र P. H. अवीयन्न Bb समासनवायाव्रजयेत् B समासनेपास्त-
वाचनमेव E. ४१. एवं नाशनं P. ४३. wanted in Bas, ed.

XIII. १. उपसमाधायाक्षतधानाः H.

देवेभ्य ऋषिभ्यश्चन्द्रोभ्यश्चेति ॥ ३ ॥

ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्य दधि प्राश्य ततोऽध्यायानुपाकुर्वीरन् ॥ ४ ॥

अर्धपञ्चमासानर्धषष्ठान्वा ॥ ५ ॥

अत ऊर्ध्वं शुक्लपक्षेष्वधीयीत ॥ ६ ॥

कामं तु वेदाङ्गानि ॥ ७ ॥

तस्यानध्यायाः ॥ ८ ॥

सन्ध्यास्तनिते ॥ ९ ॥

सन्ध्यासु ॥ १० ॥

अन्तः शवदिवाकीर्त्येषु नगरेषु ॥ ११ ॥

कामं गोमयपर्युषिते परिलिखिते वा ॥ १२ ॥

इमशानान्ते ॥ १३ ॥

शयानस्य ॥ १४ ॥

आदिकस्य ॥ १५ ॥

मानवं चात्र सौकुसुदाहरन्ति ।

फलान्यापस्तिलान्भक्षान्यचान्यच्छादिकं भवेत् ।

प्रतिगृह्याप्यनध्यायः पाण्यास्या ब्राह्मणाः स्मृता इति ॥ १६ ॥

भावतः पूतिगन्धप्रभृतावीरिणे ॥ १७ ॥

वृक्षारूढस्य ॥ १८ ॥

नावि सेनायां च ॥ १९ ॥

भुक्ता चार्द्रपाणेः ॥ २० ॥

वाणशब्दे ॥ २१ ॥

चतुर्दश्यामामावास्यायामष्टम्यामष्टकासु ॥ २२ ॥

४. वर्षपञ्चमासान्वासान् B. H. 16. फलान्यपः B. F. H. "अध्याप्य" B. H.
17. गन्धिप्रभृतीरिणे B. H. गन्धप्रभृतावेण E.

प्रसारितपादोपस्थकृतोपाश्रितस्य च ॥ २३ ॥

गुरुसमीपे ॥ २४ ॥

मैथुनव्यपेतायाम् ॥ २५ ॥

वाससा मैथुनव्यपेतेनानिर्णिकेन ॥ २६ ॥

ग्रामान्ते ॥ २७ ॥

छर्दितस्य ॥ २८ ॥

भूत्रितस्योच्चारितस्य ॥ २९ ॥

ऋग्यजुषां च सामशब्दे वा ॥ ३० ॥

अजीर्णे ॥ ३१ ॥

निघाति ॥ ३२ ॥

भूमिचलने ॥ ३३ ॥

चन्द्रसूर्योपरागे ॥ ३४ ॥

दिङ्मादपर्वतप्रपातेषूपलरुधिरपांसुवर्षेष्व्वाकालिकम् ॥ ३५ ॥

उल्काविद्युत्समासे त्रिरात्रम् ॥ ३६ ॥

उल्काविद्युत्संन्योतिषम् ॥ ३७ ॥

अपर्तावाकालिकम् ॥ ३८ ॥

आचार्ये भेते त्रिरात्रम् ॥ ३९ ॥

आचार्यपुत्रशिष्यभार्यास्वहोरात्रम् ॥ ४० ॥

ऋत्विक्श्वशुरपितृव्यमातुलावनवरवयसः मत्स्यत्पायाभिवदेत्

॥ ४१ ॥

ये चैव पादग्राह्यास्तेषां भार्या गुरोश्च ॥ ४२ ॥

३४. 'उपरागे' B. H. दिङ्मादं B. H. दिङ्मादं Ben. ed. ३५. 'परिवा-
तापर्याकम्पम्' B Bh. E. H. ३९. आचार्ये च B F. H. ४०. After this
Sūtra H. only reads: ऋत्विग्योनिसंश्लेषेण च गुरोः पारोपसंमहर्षं कार्यम् ॥
४१. 'वन्देत्' Bh. E. H.

मातापितरौ च ॥ ४३ ॥

यौ विद्यादभिवदितुमहमयं भो इति ब्रूयात् ॥ ४४ ॥

यश्च न विद्यात् ॥ ४५ ॥

प्रत्यभिवादमामन्त्रिते स्वरोन्मथः प्रवृत्ते सन्ध्यक्षरमप्रगृह्यमाया-
ब्रह्मं चापद्यते यथा भो भाविति ॥ ४६ ॥

पतितः पिता परित्याज्यो माता तु पुत्रं न पतति ॥ ४७ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

उपाध्यायाश्चाचार्या आचार्याणां शतं पिता ।

पितुर्दशशतं माता गौरवेणातिरिच्यते ॥ ४८ ॥

भार्या पुत्राश्च शिष्याश्च संसृष्टाः पापकर्मभिः ।

परिभ्राष्ट्य परित्याज्याः पतितो योन्यथा त्यजेत् ॥ ४९ ॥

ऋत्विगाचार्याव्याजकानध्यापकौ हेयावन्त्यत्र हानात्पतति
॥ ५० ॥

पतितेनोत्पन्नः पतितो भवतीत्यातुरन्यत्र स्त्रियाः ॥ ५१ ॥

सा हि परगामिनी ॥ ५२ ॥

तामरिक्थामुपेयात् ॥ ५३ ॥

गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुववृत्तिरिष्यते ।

गुरुवदुरुपुत्रस्य वर्तितव्यमिति श्रुतिः ॥ ५४ ॥

शस्त्रं विषं सुरा चाप्रतिगृह्याणि ब्राह्मणस्य ॥ ५५ ॥

विद्याविमर्शः संवन्धाः कर्म च मान्यम् ॥ ५६ ॥

पूर्वः पूर्वो गरीयान् ॥ ५७ ॥

स्थविरपालातुरभारिकस्त्रीचक्रीवतां पन्थाः समागमे परस्मै-
परस्मै देयः ॥ ५८ ॥

राजज्ञातकथोः समागमे राज्ञा ज्ञातकाय देयः ॥ ५९ ॥

सर्वैरेव बध्वा ऊह्यमानायै ॥ ६० ॥

तृणभूम्यभ्युदकवाक्सूतानसूयाः सतां गृहे नोच्छ्रियन्ते कदा
च न कदा च नेति ॥ ६१ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथातो भोव्याभोज्यं च वर्णयिष्यामः ॥ १ ॥

चिकित्सकमृगयुपुंश्चलीदण्डिकस्तेनाभिदास्तषण्डपतितानामन्न-
मभोज्यम् ॥ २ ॥

कदर्यदीक्षितबद्धातुरसोमविक्रयितक्षरजकशौण्डिकसूचकवार्धु-
षिकचर्मावहन्तानाम् ॥ ३ ॥

ब्रूहस्य च ॥ ४ ॥

अस्त्रभृतश्च ॥ ५ ॥

उपपतेर्यश्चोपपतिं मन्यते ॥ ६ ॥

यश्च गृहान्दहेत् ॥ ७ ॥

यश्च बधार्हान्नोपहन्यात् ॥ ८ ॥

को भोक्ष्यत इति वाचाभिषुष्टम् ॥ ९ ॥

गणान्नं गणिकान्नं चेति ॥ १० ॥

अयाप्युदाहरन्ति ।

वाञ्छन्ति न्यवतो देवा वाञ्छन्ति वृषस्त्रीपतेः ।

भार्याक्षितस्य वाञ्छन्ति यस्य जीवपतिर्गृह इति ॥ ११ ॥

XIV. १. 'सु' instead of 'सु' B. Ben. ed. 'सु' H. २. 'बद्धा-
ली' H. 'चिकित्सक' Bh. B. H. 'चिकित्सकक्षरजक' P 'सूचिक' B.
Ben. ed. B. F. H. ३. 'अस्त्रभृत' H. ४. 'उपपति' P. 'उपपति' B. Ben. ed.

एधौदकयवसकुशलाजाभ्युद्यतयानावसथशफरीप्रियकुसुमग-
न्धमधुमांसानीत्येतेषां प्रतिगृहीयात् ॥ १२ ॥

अथान्युदाहरन्ति ।

गुर्वयं दारमुज्जिहीर्षन्नर्चिष्यन्देवतातिथीन् ।

सर्वतः प्रतिगृहीयात् तु कृष्येस्त्वयं तत इति ॥ १३ ॥

न मृगयोरिषुचारिणः परिवर्ज्यमन्नम् ॥ १४ ॥

विज्ञायते हि । अगस्थो वर्षसाहसिके सत्ते मृगयां चचार ।

तस्यासंस्तरसमयाः पुरोडाशा मृगपक्षिणां प्रशस्तानाम् ॥ १५ ॥

अपि ह्यत्र प्राजापत्याञ्छोकानुदाहरन्ति ।

उद्यतामाहतां भिक्षां पुरस्तादप्रचोदिताम् ।

भोज्यां प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकारिणः ॥ १६ ॥

अदधानस्य भोक्तव्यं चौरस्यापि विशेषतः ।

न त्वेव बहुयज्यस्य यश्चोपनयते बहून् ॥ १७ ॥

न तस्य पितरोऽश्रन्ति दश वर्षाणि पञ्च च ।

न च हव्यं वहव्यमिष्यस्तामभ्यवमन्यते ॥ १८ ॥

चिकित्सकस्य मृगयोः शाल्यहर्तुस्तु पापिनः ।

षण्डस्य कुलटायाश्च उद्यतापि न गृह्यन्ते इति ॥ १९ ॥

उच्छिष्टमगुरोरभोज्यम् ॥ २० ॥

स्वमुच्छिष्टमुच्छिष्टोपहतं च ॥ २१ ॥

यद्वसनकेशकीटोपहतं च ॥ २२ ॥

कामं तु केशकीटानुसृत्याग्निं प्रोक्ष्य भस्मनावकीर्य वाचा

प्रशस्तमुपयुक्तीत ॥ २३ ॥

15. Ban. ed. F. H. connect विज्ञायते हि with the preceding Śāstra.
19. पाणिनः Bb. E. पाणिनः H. खण्डस्व F. H. 23. मोक्ष F. H.

अपि ह्यत्र प्राजापत्यान्श्लोकानुदाहरन्ति ।

त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।

अदृष्टमस्मिन्निर्णिकं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥ २४ ॥

देवश्रेण्यां विवाहेषु यज्ञेषु प्रकृतेषु च ।

काकैः श्वभिश्च संस्पृष्टमन्नं तन्न विसर्जयेत् ॥ २५ ॥

तस्मादन्नमपोद्धृत्य शेषं संस्कारमर्हति ।

इवाणां धावनेनैव घनानां प्रोक्षणेन तु ॥ २६ ॥

मार्जारमुखसंस्पृष्टं शुचि एव हि तद्ववेत् ॥ २७ ॥

अन्नं पर्युषितं भावदुष्टं सरुल्लेखं पुनः सिद्धमाममांसं पक्वं च

॥ २८ ॥

कामं तु दध्ना घृतेन वाभिघारितमुपयुञ्जीत ॥ २९ ॥

अपि ह्यत्र प्राजापत्यान्श्लोकानुदाहरन्ति ।

घृतं वा यदि वा तैलं विप्रो नाद्यान्नखभ्युतम् ।

यमस्तदशुचि प्राह तुल्यं गोमांसभक्षणैः ॥ ३० ॥

हस्तदन्तास्तु वे श्लेहा लवणव्यञ्जनानि च ।

दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुञ्जीत किल्बिषम् ॥ ३१ ॥

प्रदद्यान्न तु हस्तेन नायसेन कदा च नेति ॥ ३२ ॥

रुष्टुनपलाण्डुक्याकुगृक्षमश्लेष्मान्तकवृक्षनिर्वासलोहितप्रश-

नम्भक्ताकावत्सीदृशोच्छेपणभोजनेष्वतिरुच्छ्रः ॥ ३३ ॥

सन्धिनीक्षीरमवसाक्षीरम् ॥ ३४ ॥

गोमहिष्यजामासभिर्दशाहावाम् ॥ ३५ ॥

२७. प्राजापत्यान्श्लोकं H. शुचिरेव thus all MSS. २८. सुवर्णं F. H. २९. उप-
तिष्ठन्ति H. उच्छेप F. H. ३०. श्लेष्मान्तकवृक्षनिर्वासलोहितप्रश-
नम्भक्ता H. After this ३३ H. F. and H. only read: अश्लेषणभोजनेष्वतिरुच्छ्रः
कर्मेणमान्यपत्यविषः रुच्छ इति ॥

अन्तर्नाभ्युदकम् ॥ ३६ ॥

अपूपधानाकरम्भसकुवटकतैलपायसशकानि शुक्लानि वर्ज-
येत् ॥ ३७ ॥

अभ्याश्च क्षीरयवपिष्टविकारान् ॥ ३८ ॥

श्राविच्छल्यकशशककच्छपगोधाः पञ्चनखानां भक्ष्याः ॥ ३९ ॥

अनुष्टाः पशूनामन्यतोदन्ताश्च ॥ ४० ॥

मत्स्यानां वा चेटगवयशिशुमारनक्रकुलीराः ॥ ४१ ॥

विकृतरूपाः सर्पशीर्षाश्च ॥ ४२ ॥

गौरगवयशरभाश्च ॥ ४३ ॥

अनुदिष्टास्तथा ॥ ४४ ॥

धेन्वनडुहावपत्रदन्ताश्च ॥ ४५ ॥

भक्ष्यौ तु धेन्वनडुहौ मेध्यौ वाजसनेयके विज्ञायते ॥ ४६ ॥

खड्गे तु विवदन्त्यग्राम्यशूकरे च ॥ ४७ ॥

शकुनानां च विषुविष्करजालपादकलविङ्गुल्लवहंसचक्रवाकभा-
सवायसपारावतकुररसारङ्गपाण्डुकपोतक्रौञ्चक्रकरकङ्कगृध्रये-
नमकबलाकमहुटिदिभमान्धालनक्तश्चरदार्दीघाटचटकरीलात-
कहारीतखञ्जरीटग्राम्यकुङ्कुटशुकशारिककोकिलक्रव्यादौ प्रा-
मचारिणश्च ग्रामचारिणश्चेति ॥ ४८ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

३७. नापुष्कानि H, नापुष्कानि F, नापुष्कानि B. Ban. ed. ३९. 'शुक्लं'
F. H. ४८. 'कुङ्कुट' Bb. B. F. 'कुङ्कुट' H 'भापार' B. Ban. ed. E. 'भा-
'शौ वक्त' Bb. F. H. 'विभिन्नान्वयक' J. O. ९१९. क्रम्याह H.

शोणितशुक्रसंभवः पुरुषो भवति मातापितृनिमिषकः ॥ १ ॥

तस्य प्रदानविक्रयव्यागेषु मातापितरौ प्रभवतः ॥ २ ॥

न स्वेकं पुत्रं दद्यात्प्रतिगृणीयाद्वा ॥ ३ ॥

स हि सन्तानाय पूर्वेषाम् ॥ ४ ॥

न स्त्री पुत्रं दद्यात्प्रतिगृणीयाद्वा अन्यत्रानुष्ठानाद्भर्तुः ॥ ५ ॥

पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन्बन्धूनाहूय राजानि च निवेद्य निवेशनस्य
मध्ये ध्याहृतिभिर्हुत्वादूरवान्धवं बन्धुसन्निरुद्धमेव प्रतिगृणी-
यात् ॥ ६ ॥

सन्देहे चोत्पन्ने दूरवान्धवं शूद्रमिव स्थापयेत् ॥ ७ ॥

विज्ञायते स्तोकेन बहून्वायत इति ॥ ८ ॥

तस्मिन्धेऽप्रतिगृहीत औससः पुत्र उत्पद्येत चतुर्थभागभागी
स्याहत्तकः ॥ ९ ॥

यदि नाभ्युदयिकेषु युक्तः स्यात् ॥ १० ॥

वेदविप्लवकः शूद्रयाजक उत्तमवर्णवर्गपतितास्तेषां पात्रनिनय-
नम् ॥ ११ ॥

अपात्रसङ्गरादहत्तकं पात्रमादाय दासोऽसर्वर्णपुत्रो वा बन्धुरस-
दृशो वा गुणहीनः सव्येन पादेन प्रवृत्ताप्रान्दभाँल्लोहितान्वोप-
स्तीर्य पूर्णपात्रमस्मै निनयेत् ॥ १२ ॥

भिमेतारं चास्य प्रकीर्णकेशा शालयोन्वाल्मभेरन् ॥ १३ ॥

अपसव्यं कृत्वा गृहेषु स्त्रैरमापयेरन् ॥ १४ ॥

अत ऊर्ध्वं न तं धर्मयेयुः ॥ १५ ॥

XV. 1. अपसि wanted B. F. H. 3. स्वेकं B. न स्त्री H. 4. न तु B.
6. चारय B. F. H. 10. अपजुक्तः Bh. 11. विद्यावक्तिः F. H. विद्यावर्तिनः
12. वेदार्थ B.

तद्धर्माणस्तं धर्मयन्तः ॥ १६ ॥

पतितानां तु चरितव्रतानां प्रत्युद्धारः ॥ १७ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

अग्नेभ्युद्गरतां गच्छेत्क्रीडन्निव हसन्निव ।

पश्चात्पातयतां गच्छेच्छोचन्निव रुदन्निवेति ॥ १८ ॥

आचार्यमानृपितृहन्तारस्तत्प्रसादादपयाण्याश्च एषा तेषां प्रस्था-
पत्तिः ॥ १९ ॥

पुण्यद्रुदात्तमृताश्च काञ्चन पात्रं माहेर्यं वा पूरयित्वापोहिष्ठाभि-
रेनमद्गिरभिषिञ्चन्ति ॥ २० ॥

सर्व एवाभिषिक्तस्य प्रत्युद्धारः पुत्रजन्मना व्याख्यातो व्याख्यात
हति ॥ २१ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ व्यवहाराः ॥ १ ॥

राजा मन्त्री सदःकार्याणि कुर्यात् ॥ २ ॥

द्वयोर्विवदमानयोः पक्षान्तरं न गच्छेत् ॥ ३ ॥

यथासनमपराधीह्यन्तेनापराधः ॥ ४ ॥

समः सर्वेषु भूतेषु यथासनमपराधीह्याद्यवर्णयोर्विद्यान्ततः ॥ ५ ॥

संपन्नं च रक्षयेत् ॥ ६ ॥

राजबालधनानि ॥ ७ ॥

अप्राप्तव्यवहाराणाम् ॥ ८ ॥

16 तं न सौवर्नशेषः B, Bh. E, H. 19 एषां Bh. E. 20, पूर्णाह्वसात् thus
all MSS. except B. which reads पूर्णाह्वसात् एषां एषां एषां एषां.

XVI. 5. अद्यवर्णयोर्विद्यान्ततः J, O, 913. 6. संपन्नं च रं B. Ban. ed.
संपन्नं च शेषे H.

प्राप्तकाले तु तथ्यत् ॥ ९ ॥

लिखितं साक्षिणो भुक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतम् ।

धनस्वीकरणं पूर्वं धनी धनमवाप्नुयादिति ॥ १० ॥

मार्गक्षेत्रेभ्यो विसर्गस्तथा परिवर्त्तनम् ॥ ११ ॥

तरुणगृहेष्वर्थान्तरिक्षु त्रिपादमात्रम् ॥ १२ ॥

गृहक्षेत्रविरोधे सामन्तप्रत्ययः ॥ १३ ॥

सामन्तविरोधे लेख्यप्रत्ययः ॥ १४ ॥

प्रत्यभिलेख्यविरोधे ग्रामनगरवृद्धश्रेणीप्रत्ययः ॥ १५ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

पैतृकं कृतमाधेयमन्वाधेयं प्रतिग्रहम् ।

यज्ञादुपगमो वेणिस्तथा धूमशिखाद्यमीति ॥ १६ ॥

सर्व भुक्तानुभुक्तदशवर्त्तम् ॥ १७ ॥

अन्यथाप्युदाहरन्ति ।

आधिः सीमा बालधनो निक्षेपोपनिधिः स्त्रियः ।

राजस्वं श्रोत्रियद्रव्यं न संभोगेन हीयते ॥ १८ ॥

ग्रहीणद्रव्याणि राजगामीनि भवन्ति ॥ १९ ॥

ततोऽन्यथा राजा मन्त्रिभिः सह नागरैश्च कार्याणि कुर्यात् ॥ २० ॥

वेधसो वा राज्ञा श्रेयान्गृभपरिवारं स्यात् ॥ २१ ॥

गृभपरिवारं वा राजा श्रेयात् ॥ २२ ॥

गृभपरिवारं स्यान्न गृभो गृभपरिवारं स्यात् ॥ २३ ॥

परिवारादि दीपाः प्रादुर्भवन्ति ॥ २४ ॥

११. मार्ग क्षेत्रे धनो विधये तथा Bh. B. H. मार्गक्षेत्रयोर्विधये तथा परि-
वर्त्तने F. १२. निपादपार्थ B. Ben. ed. १६, पञ्चके F. H. निपाद B. पञ्चकां
K. Bh. २०, अयान्त्वया Bh. K.

स्तेयहारविनाशनं च ॥ २५ ॥

तस्मात्पूर्वमेव परिवारं पृच्छेत् ॥ २६ ॥

अथ साक्षिणः ॥ २७ ॥

श्रोत्रियो रूपवाङ्मूलवान्पुण्यवान्सत्यवान्साक्षिणः ॥ २८ ॥

सर्वेषु सर्व एव वा ॥ २९ ॥

स्त्रीणां साक्षिणः स्त्रियः कुर्याद्विजानां सदृशा विजाः चद्राणां
सन्तः शूद्राभ्यान्स्थानामन्त्ययोनयः ॥ ३० ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

प्रातिभाष्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकं च यत् ।

दण्डश्रुत्कावशिष्टं च न पुत्रो दालुमर्हति ॥ ३१ ॥

ब्रूहि साक्षिन्यथातत्त्वं लम्बन्ते पितरस्तव ।

तव वाक्यमुदीक्षाणा उत्पतन्ति पतन्ति च ॥ ३२ ॥

नम्रो मुण्डः कपाली च भिक्षार्थी क्षुत्पिपासितः ।

अन्धः शत्रुकुले गच्छेद्यः साक्ष्यमनृतं वदेत् ॥ ३३ ॥

पञ्च कन्यानृते हन्ति दश हन्ति गवानृते ।

शतमश्वानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते ॥ ३४ ॥

व्यवहारे मृते दारे प्रायश्चित्तं कुलस्त्रियाः ।

तेषां पूर्वपरिच्छेदाच्छिद्यन्तेनापवादिभिः ॥ ३५ ॥

उदाहकाले रतिसंयोगे

प्राणात्यये सर्वधनापहारे ।

विप्रस्य चार्थे ह्यनृतं वदेयुः

पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ ३६ ॥

२६. पञ्चापूर्वे B. F. H. २७. साक्षिकः F. H. २८. युनवान् B. H. ३०. स्त्री-
णां F. H. ३१. सौरिक B. Ban. ed. ३२. व्यवहारे दारे B. Ban. ed. हरे
Bh. B. आपवादिभिः B. H.

स्वजनस्वार्थे यदि कार्यहेतोः

पक्षाभ्रयेणैव वदन्ति कार्यम् ।

ते शब्दवंशस्य कुलस्य पूर्वान्

स्वर्गस्थितास्तानपि पातयन्ति ॥

अपि पातयन्तीति ॥ ३७ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

ऋणमस्मिन्सन्नयत्यमृतत्वं च गच्छति ।

पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चैज्जीवतो मुखम् ॥ १ ॥

अनन्ताः पुत्रिणां लोका नापुत्रस्य लोकोस्तीति श्रूयते ॥ २ ॥

अग्रजाः सन्त्वत्रिण हत्वमिश्रापः ॥ ३ ॥

अजाभिरग्ने अमृतत्वमद्यामित्यपि निगमो भवति ॥ ४ ॥

पुत्रेण लोकाञ्जयति पौत्रेणानन्त्यमश्नुते ।

अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रध्नस्यामेति विष्टपमिति ॥ ५ ॥

क्षेत्रिणः पुत्रो जनयितुः पुत्र इति विषदन्ते ॥ ६ ॥

तत्रोभयथाप्युदाहरन्ति ॥ ७ ॥

यद्यन्यो गोषु वृषभो वत्सानां जनयेच्छतम् ।

गोमिनामेव ते वत्सा मोषं स्यन्दितमार्षभमिति ॥ ८ ॥

अग्रमत्ता रक्षत तन्नुमेत मा वः क्षेत्रे परबीजानि वाप्सुः ।

व जनयितुः पुत्रो भवति मंपरायै मोषं वेत्ता कुरुते तन्नुमेत-

मिति ॥ ९ ॥

३७. पक्षाभ्रयेणानिवर्तयितुं कार्यम् । B. Ban. ed. H. इ एवम् B. Ban. ed. H.
कुलस्य वंशस्य स्वर्गं Ban. ed. वृष्टौ B. स्थितानामपि B. Ban. ed.
XVII. B. योष्यवपि B. ९. योष्यवपि B. Ban. ed. H.

बहुनामेकजातानामेकश्वेषुववाप्नरः ।

सर्वे ते तेन पुत्रेण पुत्रवन्त इति श्रुतिः ॥ १० ॥

बह्वीनामेकपत्नीनामेका पुत्रवती यदि ।

सर्वास्तास्तेन पुत्रेण पुत्रवन्त्य इति श्रुतिः ॥ ११ ॥

द्वादश इत्येव पुत्राः पुराणदृष्टाः ॥ १२ ॥

स्वयमुत्पादितः स्वक्षेत्रे संस्कृतायां प्रथमः ॥ १३ ॥

तदलाभे नियुक्तायां क्षेत्रजो द्वितीयः ॥ १४ ॥

तृतीयः पुत्रिका विज्ञायते ॥ १५ ॥

अभ्रातृका पुंसः पितृनभ्येति प्रतीचीनं गच्छति पुत्रत्वम् ॥ १६ ॥

तत्र श्लोकः ।

अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलंकृताम् ।

अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति ॥ १७ ॥

पौनर्भवश्चतुर्यः ॥ १८ ॥

या कौमारं भर्तारमुत्सृज्यान्यैः सह चरित्वा तस्यैव कुटुम्ब-

माश्रयति सा पुनर्भूभवति ॥ १९ ॥

या च क्लीबं पतितमुन्मत्तं वा भर्तारमुत्सृज्यान्यं पतिं विन्दते

मृते वा सा पुनर्भूभवति ॥ २० ॥

कानीनः पञ्चमः ॥ २१ ॥

या पितृगृहेसंस्कृता कामादुत्पादयेन्मातामहस्य पुत्रो भवती-

त्याहुः ॥ २२ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

अमत्ता दुहिता यस्य पुत्रं विन्देत तुल्यतः ।

पुत्री मातामहस्तेन दद्यात्पिण्डं हरेद्भनमिति ॥ २३ ॥

गृहे च गूढोत्पन्नः षष्ठः ॥ २४ ॥

इत्येते दायादा बान्धवास्त्रातारो महतो भयादित्याहुः ॥ २५ ॥

अथादायादबन्धूनां सहोढ एव प्रथमः ॥ २६ ॥

या गर्भिणी संस्क्रियते सहोढः पुत्रो भवति ॥ २७ ॥

दत्तको द्वितीयः ॥ २८ ॥

यं मातापितरौ दद्याताम् ॥ २९ ॥

प्रीतस्तृतीयः ॥ ३० ॥

तच्छुनःशोपेन व्याख्यातम् ॥ ३१ ॥

हरिश्चन्द्रो वै राजा सोजीगर्तस्य सौयवसेः पुत्रं विक्राय ॥ ३२ ॥

स्वयमुपागतश्चतुर्थः ॥ ३३ ॥

तच्छुनःशोपेन व्याख्यातम् ॥ ३४ ॥

शुनःशोपो वै यूपेन नियुक्तो देवतास्तुष्टव । वस्येह देवताः
पाशां विमुमुषुस्तमृत्विज ऊचुः । ममैवायं पुत्रोस्त्विति तान्ह च
संपदे । ते संपादयामासुः । एष एव यं कामयेत्तस्य पुत्रोस्त्विति ।

तस्य ह विभ्रामित्रो होतासीत्तस्य पुत्रत्वमियाय ॥ ३५ ॥

अपविद्ः पञ्चमः ॥ ३६ ॥

यं मातापितृभ्यामपास्तं प्रतिगृहीयात् ॥ ३७ ॥

शूद्रापुत्र एव षष्ठो भवतीत्याहुरित्येतेदायादबान्धवाः ॥ ३८ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

यस्य पूर्वेषां षण्णां न कश्चिदायादः स्यादिते तस्य दावं
हरेरिति ॥ ३९ ॥

अथ धातृणां दायविभागाः ॥ ४० ॥

32. हरिश्चन्द्रो वै F. H. विक्रीय B. विक्रीय Bau. ed. विक्रीय Bb. E. F.
H. विक्रीय एवं प्रीतवान् Calo. ed. J. O. 918. 34. अपनयतः B. F. H.

39. सर्वेषां धर्मेषां न B. पूर्वेषां धर्मेषां न Bb. E. H.

आश्विनपत्यास्तासामा पुत्रलाभात् ॥ ४१ ॥
 अशं ज्येष्ठो हरेत् ॥ ४२ ॥
 गवाश्वस्य चानुदशमम् ॥ ४३ ॥
 अजावयो गृहं च कनिष्ठस्य ॥ ४४ ॥
 कार्त्तयिस्तं गृहोपकरणानि च मध्यमस्य ॥ ४५ ॥
 मातुः पारिण्यं स्त्रियो विभजेरन् ॥ ४६ ॥
 यदि ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीक्षत्रियावैश्यासु पुत्राः स्युः ॥ ४७ ॥
 अशं ब्राह्मण्याः पुत्रो हरेत् ॥ ४८ ॥
 अशं राजन्यायाः पुत्रः ॥ ४९ ॥
 सममितरे विभजेरन् ॥ ५० ॥
 येन तेषां स्वयमुत्पादितं स्याद् अशमेव हरेत् ॥ ५१ ॥
 अनंशास्त्वाश्रमान्तरगताः ॥ ५२ ॥
 ह्रीवोन्मत्तपतिताश्च ॥ ५३ ॥
 भरणं ह्रीवोन्मत्तानाम् ॥ ५४ ॥
 प्रेतपत्नी धम्मावान्मत्तचारिण्यक्षारलवणं भुञ्जानाथः शयीत
 ॥ ५५ ॥
 कर्त्तुं बहुघो मासेभ्यः कात्वा आहं च पत्ये दत्त्वा विद्याकर्म-
 गुरुर्योनिर्संबन्धान्सन्निपात्य पिता भ्राता वा नियोगं कारयेत्
 ॥ ५६ ॥
 न सोन्मादामवशां व्याधितां वा नियुञ्जायात् ॥ ५७ ॥
 ज्यायसीमपि ॥ ५८ ॥
 षोडश वर्षाणि ॥ ५९ ॥
 न विदामयावी स्यात् ॥ ६० ॥

५७. वरि च E. H. ५६. सन्निघोचं Ban. ed. H. ५७. उन्मत्तां B. E. H.

प्राजापत्ये सुहूर्ते पाणिग्राहवदुपचरेदन्यत्र संप्रहास्य वाक्पा-
रुह्यदण्डपारुष्याच्च ॥ ६१ ॥

प्रासाच्छादनस्नानानुलेपनेषु प्राग्गामिनी स्यात् ॥ ६२ ॥

अनियुक्तायामुत्पन्न उत्पादयितुः पुत्रो भवतीत्याहुः ॥ ६३ ॥

स्याच्चेन्नियोगिनोः ॥ ६४ ॥

रिक्थलोभान्नास्ति नियोगः ॥ ६५ ॥

मायश्चित्तं वाप्युपदिश्य नियुक्त्यादित्येके ॥ ६६ ॥

कुमार्यृतुमती त्रीणि वर्षाण्युपासीत ॥ ६७ ॥

त्रिभ्यो वर्षेभ्यः पतिं विन्देत्सुल्यम् ॥ ६८ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

पितुः प्रमादात्तु यदीह कन्या

वयःप्रमाणं समतीत्य दीयते ।

सा हन्ति दत्तारमुदीक्षमाणा

काल्यतिरिक्ता गुरुदक्षिणेव ॥ ६९ ॥

प्रयच्छेज्जग्निकां कन्यामृतुकालभयात्पिता ।

अतुमत्यां हि तिष्ठन्त्यां दोषः पितरमृच्छति ॥ ७० ॥

यावन्तः कन्यामृतवः स्पृशन्ति

तुल्यैः सकामामभियाध्यमानाम् ।

भूणानि तावन्ति हतानि ताभ्यां

मातापितृभ्यामिति धर्मवादः ॥ ७१ ॥

अद्विर्वाचा च दत्तायां त्रियेतादौ वरो यदि ।

न च मन्त्रोपनीता स्यात्कुमारी पितुरेव सा ॥ ७२ ॥

बलाच्चैत्यहता कन्या मन्त्रैर्यदि न संसृता ।

अन्यस्मै विधिवदेया यथा कन्या तथैव सा ॥ ७३ ॥

पाणिग्राहे मृते बाला केवलं मन्त्रसंसृता ।

सा वेदक्षतयोनिः स्यात्पुनः संस्कारमर्हतीति ॥ ७४ ॥

शोधितपत्नी पञ्च वर्षाण्युपासति ॥ ७५ ॥

ऊर्ध्वं पञ्चभ्यो वर्षेभ्यो भर्तृसकाशं गच्छेत् ॥ ७६ ॥

यदि धर्मार्थाभ्यां प्रवासं प्रत्यनुक्रामा न स्याद्यथा भेत एवं वर्ति-
तव्यं स्यात् ॥ ७७ ॥

एवं ब्राह्मणी पञ्च प्रजाताप्रजाता चत्वारि राजन्या प्रजाता
पञ्चाप्रजाता त्रीणि वैश्या प्रजाता चत्वार्यप्रजाता द्वे शूद्रा प्रजाता
त्रीण्यप्रजातैकम् ॥ ७८ ॥

अत ऊर्ध्वं समानार्थजन्मपिण्डोदकगोत्राणां पूर्वः पूर्वो गरीयान्
॥ ७९ ॥

न तु खलु कुलीने विद्यमाने परगामिनी स्यात् ॥ ८० ॥

यस्य पूर्वेषां वण्णां न कश्चिद्वायादः स्यात्सपिण्डाः पुत्रस्थानीया
वा तस्य धनं विभजेरन् ॥ ८१ ॥

तेषामलाभ आचार्यान्तेवासिनौ हरेयाताम् ॥ ८२ ॥

तयोरलाभे राजा हरेत् ॥ ८३ ॥

न तु ब्राह्मणस्य राजा हरेत् ॥ ८४ ॥

ब्रह्मस्वं तु विषं घोरम् ॥ ८५ ॥

न विषं विषमिष्याद्ब्रह्मस्वं विषमुध्यते ।

विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकमिति ॥ ८६ ॥

74. पाणिग्राहकृते E. 78. चत्वार्यप्रजाता instead of अप्रजाता E. H. 86.
"शोधित" B. F. H.

त्रैविद्यसाधुभ्यः संप्रयच्छेत्संप्रयच्छेदिति ॥ ८७ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

शूद्रेण ब्राह्मण्यामुत्पन्नश्चान्डालो भवतीत्याहुः ॥ १ ॥

राजन्यायां वैणः ॥ २ ॥

वैश्यायामन्त्यावसायी ॥ ३ ॥

वैश्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नो रामको भवतीत्याहुः ॥ ४ ॥

राजन्यायां पुत्कसः ॥ ५ ॥

राजन्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नः सूतो भवतीत्याहुः ॥ ६ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

छत्रोत्पन्नाश्च ये केचित्प्रातिलोम्यगुणाश्रिताः ।

गुणाचारपरिभ्रंशात्कर्मभिस्तान्विजानीयुरिति ॥ ७ ॥

एकान्तराव्यन्तराव्यन्तरासु जाता ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यैरम्बष्ठो-
प्रनिषादा भवन्ति ॥ ८ ॥

शूद्राणां पारशवः ॥ ९ ॥

पारशवन्नेव जीवन्नेव शवो भवतीत्याहुः ॥ १० ॥

एके वा एतच्छूद्राणां ये शूद्राः ॥ ११ ॥

तस्माच्छूद्रसमीपे नाध्येतव्यम् ॥ १२ ॥

अथापि यमगीताश्लोकानुदाहरन्ति ।

इमंशानमेतत्प्रत्यक्षं ये शूद्राः पापचारिणः ।

तस्माच्छूद्रसमीपे तु नाध्येतव्यं कदा च न ॥ १३ ॥

XVIII. 4. टीपकः B. Ban. ed. F. उत्पन्नास्तु B. Ban. ed. "विनायकुरिति B. H. 8. "असुज्जरा B. E. H. 10. अथ इति सुलायका thus all MSS., but it is an interpolation.

न शूद्राय मतिं दद्यान्नोच्छिष्टं न हविष्कृतम् ।

न चास्योपदिशेद्दर्मं न चास्य व्रतमादिशेत् ॥ १४ ॥

यश्चास्योपदिशेद्दर्मं यश्चास्य व्रतमादिशेत् ।

सोसंयुतं तमो घोरं सह तेन प्रपद्यत इति ॥ १५ ॥

अणद्वारे कुरियस्य संभवेत कदा च न ।

प्राजापत्येन शुध्येत हिरण्यं गौर्वासी दक्षिणा इति ॥ १६ ॥

नाभिं चित्वा रामामुपेयात् ॥ १७ ॥

कृष्णवर्णा या रामा रमणायैव न धर्माय न धर्मयिति ॥ १८ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रेष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

स्वधर्मे राज्ञः पालनं भूतानां तस्यानुष्ठानात्सिद्धिः ॥ १ ॥

भयकारुण्यहानं जरामर्थं वैतस्सत्त्वमाहुर्विद्वांसः ॥ २ ॥

तस्माद्गार्हस्थ्यनैयमिकेषु पुरोहितं दध्यात् ॥ ३ ॥

विज्ञायते । ब्रह्मपुरोहितं राष्ट्रमुभोतीति ॥ ४ ॥

उभयस्य पालनात् ॥ ५ ॥

असामर्थ्याच्च ॥ ६ ॥

देशधर्मजातिकुलधर्मास्सर्वानेवैतानुप्रविश्य राजा चतुरो वर्णा-

न्स्वधर्मे स्थापयेत् ॥ ७ ॥

तेष्वपचरन्तु दण्डं धारयेत् ॥ ८ ॥

दण्डस्तु देशकालधर्मवयोविद्यास्थानविशेषैर्हि साक्रोशयोः

कल्प्यः ॥ ९ ॥

आगमादृष्टान्ताच्च ॥ १० ॥

15. धृतं धृतं E. F.

XIX. 2. 'हीनं' F. H. 3. दध्यात्, F. H. 4. अध्यायति E. H. 5. कल्पः
Bam. ed. कल्पाः Bh. E. H.

- पुष्पकलोपगान्पादपान्न हिंस्यात् ॥ ११ ॥
 कर्षणकारणार्थं चोपहन्यात् ॥ १२ ॥
 गार्हस्थ्याङ्गानां च मानोन्माने रक्षिते स्याताम् ॥ १३ ॥
 अधिष्ठानान्न नीहारः स्वार्थानाम् ॥ १४ ॥
 मानमूल्यमात्रं नैहारिकं स्यात् ॥ १५ ॥
 महामहयोः स्थानात्पथः स्यात् ॥ १६ ॥
 संयाने दशावाहवाहिनी द्विगुणकारिणी स्यात् ॥ १७ ॥
 प्रत्येकं प्रपाः स्युः ॥ १८ ॥
 पुंसां शतावराध्यं चाहवयेत् ॥ १९ ॥
 अव्यर्थाः स्त्रियः स्युः ॥ २० ॥
 कराढीला माषः शरमध्यापः पादः कार्पापणाः स्युः ॥ २१ ॥
 निरुदकस्तरो मोढ्यः ॥ २२ ॥
 अकरः श्रोत्रियो राजपुमाननायप्रव्रजितबालवृद्धतरुणप्रजातः
 ॥ २३ ॥
 प्राग्गामिकाः कुमार्यो भृतपण्यश्च ॥ २४ ॥
 बाहुभ्यामुत्तरञ्छतगुणं दद्यात् ॥ २५ ॥
 मदीकक्षकनदाहशैलोपभोगा निष्कराः स्युः ॥ २६ ॥
 तदुपजीविनो वा दद्युः ॥ २७ ॥
 प्रतिमासमुदाहकरं स्वागमयेत् ॥ २८ ॥
 राजनि च प्रेते दद्याद्वासन्निकम् ॥ २९ ॥
 एतेन मातृवृत्तिर्व्याख्याता ॥ ३० ॥

११. उपगान्पादपानि F. H. १६. स्थानमव्यया Bh. पत्र F. H. २०, अव्य-
 यो B. F. २१. करोदौ नो नीकः B. Ban. ed. करोदौ नामीकः E. करोदो-
 न्ना Bb. H. २३. प्रपाः thes all MSS., प्रपातः Ban. ed., see XI., 7.
 २३. अहाहरेषु B. B. H.

राजमहिष्याः पितृव्यमातुलान् राजा विभृयात् ॥ ३१ ॥

तद्वन्धून्धान्यांश्च ॥ ३२ ॥

राजपत्न्यो प्रासाच्छादनं लभेरन् ॥ ३३ ॥

अनिच्छन्त्यो वा प्रव्रजेरन् ॥ ३४ ॥

स्त्रीबोन्मत्तान् राजा विभृयात् ॥ ३५ ॥

तद्गामिस्त्वाग्रिक्थस्य ॥ ३६ ॥

शुल्के चापि मानवं श्लोकमुदाहरन्ति ।

न भिक्षकार्षापणमस्ति शुल्के

न शिल्पवृत्तौ न शिशौ न दूते ।

न भैक्षलब्धे न हुतावशेषे

न श्रोत्रिये प्रव्रजिते न यज्ञ इति ॥ ३७ ॥

स्तेनोनुप्रवेशाज्ज दुष्यते ॥ ३८ ॥

शस्त्रधारी सहोढो व्रणसंपन्नो व्यपदिष्टस्त्वेकेषाम् ॥ ३९ ॥

दण्डयोस्सर्गे राजैकरात्रमुपवसेत् ॥ ४० ॥

त्रिरात्रं पुरोहितः ॥ ४१ ॥

कृच्छ्रमदण्डघदण्डने पुरोहितः ॥ ४२ ॥

त्रिरात्रं राजा ॥ ४३ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

अन्नादि भूणहा मार्ष्टि पत्यौ भार्यापचारिणी ।

गुरौ शिष्यश्च याज्यश्च स्तेनो राजानि किल्बिषम् ॥ ४४ ॥

राजभिर्धृतदण्डास्तु कृत्वा पापानि मानवाः ।

निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ॥ ४५ ॥

एनो राजानमृच्छति उत्सृजन्तं सकिल्बिषम् ।
 तं चेद्भासयेद्राजा हन्ति धर्मेण दुष्कृतमिति ॥ ४६ ॥
 राजामात्ययिके कार्ये सद्यः शौचं विधीयते ।
 तथा नात्ययिके नित्यं काल एवात्र कारणमिति ॥ ४७ ॥
 यमगीतं चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।
 नाद्य दोषोस्ति राशं वै व्रतिनां न च सन्निभाम् ।
 ऐन्द्रस्थानमुपासीना ब्रह्मभूता हि ते सदेति ॥
 हि ते सदेति ॥ ४८ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अनभिसंभिरुते प्रायश्चित्तमपराधे ॥ १ ॥
 अभिसंभिरुतेष्वेके ॥ २ ॥
 गुरुरात्मवतां शास्ता शास्ता राजा दुरात्मनाम् ।
 अथ प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यम इति ॥ ३ ॥
 तत्र च सूर्याभ्युदितः सन्नहस्तिष्ठेत्सावित्री च जपेत् ॥ ४ ॥
 एवं सूर्याभिनिर्मुक्तो रात्रावासीत ॥ ५ ॥
 कुनखी श्यावदन्तस्तु रुच्छं द्वादशरात्रं चरेत् ॥ ६ ॥
 परिविन्तिः रुच्छं द्वादशरात्रं चरित्वा निविशेत् तां वैवोपयच्छेत्
 ॥ ७ ॥
 अथ परिविविदानः रुच्छातिरुच्छौ चरित्वा तस्मै दत्त्वा पुनर्नि-
 विशेत् तां वैवोपयच्छेत् ॥ ८ ॥

४६. तं चेद्भासयेत् तथा राजधर्मेण जुष्यति F. H. हन्ति B. ४७. नाद्य E. H. नात्ययिकं B. H.

XX. ४. अमृच्छति B. Bb. E. H.

अग्नेदिधिषूपतिः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा निविशेत् तां चोप-
यच्छेत् ॥ ९ ॥

दिधिषूपतिः कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चरित्वा तस्मै दत्त्वा पुनर्निविशेत्
॥ १० ॥

वीरहणं परस्तावद्वक्ष्यामः ॥ ११ ॥

बहोऽज्ज्ञः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा पुनरुपयुञ्जीत वेदमाचार्या-
त् ॥ १२ ॥

गुरुतल्पगः सवृषणं शिश्रमुच्यन्त्याञ्जलावाधाय दक्षिणामुखो ग-
च्छेद्यत्रैव प्रातिहन्यान्त्र तिष्ठेदाप्रलयम् ॥ १३ ॥

निष्कालको वा घृताभ्यक्तस्तप्तं सूमीं परिष्वजेन्मरणात्पूतो भव-
तीति विज्ञायते ॥ १४ ॥

आचार्यपुत्रशिष्यभार्यासु चैवम् ॥ १५ ॥

योनिषु गुर्वीं सखीं गुरुसखीमपपात्रां पतितां च गत्वा कृच्छ्रा-
ब्दपादं चरेत् ॥ १६ ॥

एतदेव चाण्डालपतितान्नभोजनेषु ततः पुनरुपनयनं वपनादीनां
सु निवृत्तिः ॥ १७ ॥

मानवं चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्या व्रतानि च ।

एतानि तु निवर्तन्ते पुनःसंस्कारकर्मणीति ॥ १८ ॥

मत्या मयपाने स्वसुरायाः सुरायाश्चाज्ञाने कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ घृतं
प्राद्वय पुनःसंस्कारश्च ॥ १९ ॥

सूत्रशकृच्छुक्राभ्यवहारेषु चैवम् ॥ २० ॥

११. वीरहणं B, Bb, E. १२. बहोऽज्ज्ञः F, बहोऽज्ञः E, H. प्रज्ञाश्लोकः B, Bb.
१६. निष्कालको वा घृताभ्यक्तस्तप्तं E, F. १८. योनिषु च F, H.

मध्यभाण्डे स्थिता आपो यदि कश्चिद्विजः पिबेत्पशौदुग्धरविन्ध्व-
पलाशानामुदकं पीत्वा विरान्नेणैव शुध्यति ॥ २१ ॥

अभ्यासे तु सुराया अभिवर्णां तां विजः पिबेन्मरणात्पूतो भवतीति
॥ २२ ॥

भूणहनं वक्ष्यामो ब्राह्मणं हत्वा भूणहा भवत्यविशालं च
गर्भम् ॥ २३ ॥

अविज्ञाता हि गर्भाः पुमांसो भवन्ति तस्मात्पुंस्कृत्या जुहुतीति
॥ २४ ॥

भूणहामिमुपसमाधाय जुहुयादेताः ॥ २५ ॥

लोमानि मृत्योर्जुहोमि लोमभिर्मृत्युं वासय इति प्रथमा ।
त्वचं मृत्योर्जुहोमि त्वचा मृत्युं वासय इति द्वितीया । लो-
हितं मृत्योर्जुहोमि लोहितेन मृत्युं वासय इति तृतीया । मांसं
मृत्योर्जुहोमि मांसेन मृत्युं वासय इति चतुर्थी । क्वावानि
मृत्योर्जुहोमि क्वावभिर्मृत्युं वासय इति पञ्चमी । मेदो मृत्यो-
र्जुहोमि मेदसा मृत्युं वासय इति षष्ठी । अस्थीनि मृत्योर्जु-
होम्यास्थिभिर्मृत्युं वासय इति सप्तमी । मज्जावं मृत्योर्जुहोमि
मज्जाभिर्मृत्युं वासय इत्यष्टमीमिति ॥ २६ ॥

राजार्यं ब्राह्मणार्यं वा संप्रामेभिमुखमात्मानं वातयेत् ॥ २७ ॥

विरजितो वापराङ्गः पूतो भवतीति विशायसे हि ॥ २८ ॥

विहकं ह्येनः कनीयो भवतीति ॥ २९ ॥

२१. पिबेत्पशौदुग्धरं Ben. ed. २४. पुंस्कृते जुहुते B. H. पुंस्कृत्य B. H. H. २५. एतः wanted P. H. २६. वासय B. P. प्रथमं द्वितीयं and २७ as P. H. २७. क्वावर्णं H. २८. विरजितो वापराङ्गं B. H. विरजितो वापराङ्गं H. वापराङ्गं P.

तथाप्युदाहरन्ति ।

पतितं पतितेऽप्युक्ता चोरं चोरेति वा पुनः ।

वचनात्तुल्यदोषः स्यान्मिथ्या द्विर्दोषतां व्रजेदिति ॥ ३० ॥

एवं राजन्यं हत्वाष्टौ वर्षाणि चरेत् ॥ ३१ ॥

षड् वैश्यम् ॥ ३२ ॥

वीणिं शूद्रम् ॥ ३३ ॥

ब्राह्मणीं चात्रेयीं हत्वा सवनगतौ च राजन्यवैश्यौ ॥ ३४ ॥

आत्रेयीं वक्ष्यामी रजस्वलामृतुक्तात्तमात्रेयीमाहुः ॥ ३५ ॥

अत्र होष्यदम्पत्यं भवतीति ॥ ३६ ॥

अनात्रेयीं राजन्यहिंसायाम् ॥ ३७ ॥

राजन्यां वैश्यहिंसायाम् ॥ ३८ ॥

वैश्यां शूद्रहिंसायाम् ॥ ३९ ॥

शूद्रा हत्वा संवत्सरम् ॥ ४० ॥

ब्राह्मणसुवर्णहरणे प्रकीर्यं केशान् राजानमभिधावेस्तेनोस्मि भो
शास्तु मां भवानिति तस्मै राजौदुम्बरं शस्त्रं दद्यात्तेनात्मानं
प्रमापयेन्मरणात्पूतो भवतीति विशायते ॥ ४१ ॥

भिष्कालको वा घृताक्तो गोमयाग्निना पादप्रभृत्यात्मानमभिदा-
हयेन्मरणात्पूतो भवतीति विशायते ॥ ४२ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

पुरा कालात्प्रमीतानां पापाद्विविधकर्मणाम् ।

पुनरापन्नदेहानामङ्गं भवति तच्छृणु ॥ ४३ ॥

स्तेनः कुमखी भवति श्वित्री भवति ब्रह्महा ।

सुरापः श्यावदन्तस्तु दुश्कर्मा गुरुतल्पग इति ॥ ४४ ॥

३६. होष्यदम्पत्यं B. होषामपत्यं E. H. होष्यमपत्यं Bb. होष्यदपत्यं F.
४३. अथाप्युदाहरन्ति Bb. E.

पतितसंप्रयोगं च ब्राह्मेण वा दौनेन वा यास्तेभ्यः सकाशा-
न्मात्रा उपलब्धास्तासां परित्यागस्तैश्च न संवसेत् ॥ ४५ ॥

उदीचीं दिशं गत्वानन्नन्संहिताध्ययनमधीयानः पूतो भवतीति
विज्ञायते ॥ ४६ ॥

तथाप्युदाहरन्ति ।

शरीरपरितापेन तपसाध्ययनेन च ।

मुच्यते पापकृत्पापादानाच्चापि प्रमुच्यते ॥

इति विज्ञायते विज्ञायत इति ॥ ४७ ॥

इति वामिष्ठधर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

शूद्रश्चेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेद्दीरगैर्वैष्टयित्वा शूद्रमग्नौ प्रास्येद्ब्राह्म-
ण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषा समभ्यज्य वज्रां कृष्णस्त्र-
रमारोप्य महापथमनुसंभ्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ १ ॥

वैश्यश्चेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेद्धौहितदग्धैर्वैष्टयित्वा वैश्यमग्नौ प्रास्ये-
द्ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषा समभ्यज्य वज्रां गौ-
रस्त्ररमारोप्य महापथमनुसंभ्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ २ ॥

राजन्यश्चेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेच्छरपदैर्वैष्टयित्वा राजन्यमग्नौ प्रा-
स्येद्ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कारयित्वा सर्पिषा समभ्यज्य वज्रां
श्वेतस्त्ररमारोप्य महापथमनुसंभ्राजयेत्पूता भवतीति विज्ञायते

॥ ३ ॥

एवं वैश्यो राजन्यायाम् ॥ ४ ॥

शूद्रश्च राजन्यवैश्ययोः ॥ ९ ॥

मनसा भर्तुरतिचरि विराजं यावकं क्षीरोदनं वा भुञ्जानाधः
शयीतोर्ध्वं विराजादप्सु निमग्नायाः साविध्याष्टशतेन शिरोभि-
र्जुहुयात्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ६ ॥

वाक्संबन्ध एतदेव मासं चरित्वोर्ध्वं मासादप्सु निमग्नायाः
साविध्याश्चतुर्भिरष्टशतैः शिरोभिर्जुहुयात्पूता भवतीति विज्ञायते
॥ ७ ॥

व्यवाये तु संवत्सरं घृतपटं धारयेन्नोमयगर्तं कुशप्रस्तरे वा
शयीतोर्ध्वं संवत्सरादप्सु निमग्नायाः साविध्याष्टशतेन शिरो-
भिर्जुहुयात्पूता भवतीति विज्ञायते ॥ ८ ॥

व्यवाये तीर्थगमने धर्मेभ्यस्तु निवर्तते ॥ ९ ॥

चतस्रस्तु परित्याज्याः शिष्यग्रा गुरुग्रा च या ।

पतिघ्नी च विशेषेण जुह्नितोपगता च या ॥ १० ॥

या ब्राह्मणी च सुरापी न तां देवाः पतिलोकं नयन्तीहेव सा
चरति क्षीणपुण्याप्सु लुम्भवति शुक्तिका वा ॥ ११ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशां स्त्रियः शूद्रेण सङ्गताः ।

अप्रजाता विशुध्यन्ति प्रायश्चित्तेन नेतराः ॥ १२ ॥

पतिलोमं चरेयुस्ताः कृच्छ्रं चान्द्रायणोत्तरम् ॥ १३ ॥

पतिव्रतानां गृहमेधिनीनां

सत्यव्रतामां च शुचिव्रतानाम् ।

तासां तु लोकाः पतिभिः समाना

गोमायुलोका व्यभिचारिणीनाम् ॥ १४ ॥

पतत्यर्धं शरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेत् ।

पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ १९ ॥

ब्राह्मणभेदमेक्षापूर्वं ब्राह्मणदारानभिगच्छेदनिवृत्तधर्मकर्मणः क-
च्युः निवृत्तधर्मकर्मणोतिरुच्युः ॥ १६ ॥

एवं राजन्यवैश्ययोः ॥ १७ ॥

गर्भावेदन्यात्तस्याधर्मणार्त्रेण परिवेष्टितः षण्मासान्कच्युत्तप्तकच्यु-
त्तातिष्ठेत् ॥ १८ ॥

तयोर्विधिः ॥ १९ ॥

अथहं दिवा भुङ्क्ते नक्तमन्नाति वै अथहम् ।

अथहमयाचितव्रतस्यहं न भुङ्क्ते इति रुच्युः ॥ २० ॥

अथहमुष्णाः पिबेदापस्यहमुष्णं पयः पिबेत् ।

अथहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षः परं अथहमिति ॥

तप्तकच्युः ॥ २१ ॥

अथभवेहतौ च दद्यात् ॥ २२ ॥

अयाप्युदाहरन्ति ।

अथ एव पुरा रोगा ईर्ष्या अनशर्चं जरा ।

पृषद्भस्मनयं हत्वा अष्टानवतिमाहरेदिति ॥ २३ ॥

अभ्यर्चनकुलसर्पदुर्दूरमूषकान्हत्वा रुच्युं द्वादशरात्रं चरेत्कि-
चिदद्यात् ॥ २४ ॥

अनस्थिमतां तु सस्वामां मोमानां राशिं हत्वा रुच्युं द्वादशरात्रं
चरेत्किचिदद्यात् ॥ २५ ॥

अस्थिमतां स्वेकैकम् ॥ २६ ॥

16. ब्राह्मणभेदमेक्षापूर्वं F. H. 22. पृषद्भस्मनयं F. H. अथभस्मनयं E.
24. 25. चरेत् किचिद् B. Ben. ed. H.

योगीनपविध्येत्कच्छं द्वादशरात्रं चरित्वा पुनराधानं कारयेत्
॥ २७ ॥

गुरोश्चात्मीकनिर्वन्धः सचैलं ज्ञातो गुरुं प्रसादयेत्प्रसादात्पूतो
भवतीति विज्ञायते ॥ २८ ॥

नास्तिकः कच्छं द्वादशरात्रं चरित्वा विरमेज्जास्तिक्यात् ॥ २९ ॥
नास्तिकवृत्तिस्त्वतिकच्छम् ॥ ३० ॥

एतेन सोमविक्रयी व्याख्यातः ॥ ३१ ॥

वानप्रस्थो दीक्षाभेदे कच्छं द्वादशरात्रं चरित्वा महाकक्षे
वर्धयेत् ॥ ३२ ॥

भिक्षुकैर्वानप्रस्थवात्सोमवृद्धिर्बर्धनं स्वशास्त्रसंस्कारश्च स्वशा-
स्त्रसंस्कारश्चेति ॥ ३३ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ सत्त्वयं पुरुषो मिथ्या व्याकरोत्ययाज्यं वा याजयत्यम-
तिग्राह्यं वा प्रतिगृह्णात्यमज्ञं वाश्चात्यनाचरणीयमेवाचरति ॥ १ ॥

तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति मीमांसन्ते ॥ २ ॥

न कुर्यादित्याहुः ॥ ३ ॥

न हि कर्म क्षीयत इति ॥ ४ ॥

कुर्यादित्येव तस्माच्छ्रुतिनिदर्शनात् ॥ ५ ॥

२७. चरित्वा विरमेज्जास्तिक्यात्पुनराधानं न कारयेत् F. विरमेज्जास्तित पुनरा-
धानं B. E. H. न कारयेत् B. २८. गुरोश्चात्मीक निर्वन्धः F. H. ३०. नास्तिक-
वृत्तिः B F H. ३३. वानप्रस्थवर्धोदृष्टिर्बर्धनं F H.

XXII. 1. वानप्रस्थचरणादिना वा चरति B. F. H. 5. दर्शनात् B. Bh. F.
The text appears here to be corrupt. After Sūtra 5 Baudhāyana III.
10, 6, and Gautama XIX. 7, read: पुनः स्तोमिनं ब्रूयात् [स्तोमिनेष्टुः Gaut.]
शुभः सवनमाद्यन्तीति विशादये, which Sūtra has been left out. This omis-

तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्महत्यां योश्चमेधेन यजत इति ॥ ६ ॥

इति चाभिशास्तो गोसवेनाभिष्टुता यजेत ॥ ७ ॥

तस्य निष्क्रयणानि अपस्तपो होम उपवासो दानम् ॥ ८ ॥

उपनिषदो वेदादयो वेदान्ताः सर्वच्छन्दः संहिता मधून्यधमर्षण-
मथर्वशिरो रुद्राः पुरुषसूक्तं राजनिरौहिणे सामनी कूष्माण्डानि
पावमान्यः सावित्री चेति पावनानि ॥ ९ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

वैश्वानरीं ज्ञातपतीं पवित्रेष्टिं तथैव च ।

सहृद्वृतौ प्रयुज्जानः पुनाति दशपूषमिति ॥ १० ॥

उपवासन्यायेन पयोव्रतता फलभक्षता प्रसृतयावको हिरण्य-
भाशनं सोमपानमिति मेध्यानि ॥ ११ ॥

सर्वे शिलोच्चयाः सर्वाः क्ववन्त्यः पुण्या ब्रूदास्तीर्थान्यृषि-
निवासगोष्ठपरिष्कन्धा इति देशाः ॥ १२ ॥

संवत्सरो मासश्चतुर्विंशत्यहो द्वादशाहः षडहस्व्यहोहोरात्रा इति
कालाः ॥ १३ ॥

एतान्येवानादेशो विकल्पेन क्रियेरन् ॥ १४ ॥

एनःसु गुरुषु गुरुणि लघुषु लघूनि ॥ १५ ॥

tion caused the insertion of the words तस्माच्छ्रुतिनिरूपणम् at the end of Sūtra 5. The proof that the sixth Sūtra of Baudhāyana has been accidentally omitted is furnished by the fact that B. Bh. E. and H. read Sūtra 6 योश्चमेधेन यजत इति च. This च has no meaning, except if another Vedic passage preceded Sūtra 6. See Bühler, *Transl.*, pg. 118. 6. पूषहर्षा Bh. E. H. 8. निष्क्रयणानि Bb. E. H. 10. ज्ञातपती H. ज्ञातपती Bb. सहृद्वृतौ E. F. सहपूरुषं E 11. उपवासन्यायेन B. E. H. उपसन्त्यायेन Bb. उपन्यायेन F. 12. पुण्या ब्रूदास्तीर्थानि B. E. पुण्या नद्यस्तीर्थानि F. गोष्ठपरिकन्धाः B. गोष्ठपरिकक्षाः Bb. E. H. क्वपिनिवासाः B. H. 14. एतान्ये-
वानादेशविकल्पेन Bb. E. H.

कच्छातिरुच्छौ चान्द्रायणमिति सर्वप्रायश्चित्तिः सर्वप्रायश्चित्ति-
रिति ॥ १६ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

ब्रह्मचारी चेत्स्त्रियमुपेयादरण्ये चतुष्पथे लौकिकेऽथैव रक्षोदैवतं
गर्दभं पशुमालभेत् ॥ १ ॥

नैर्ऋतं वा चरुं निर्वपेत् ॥ २ ॥

तस्य जुहुयात्कामाय स्वाहा कामकामाय स्वाहा नैर्ऋत्यै स्वाहा
रक्षोदैवताभ्यः स्वाहेति ॥ ३ ॥

एतदेव रेतसः प्रयजोत्सर्गे दिवा स्वप्ने व्रतान्तरेषु वा समावर्त-
नात् ॥ ४ ॥

तिर्यग्योनिव्यवाये गुरुमृषभं दद्यात् ॥ ५ ॥

गां गत्वा गूढावधेन दोषो व्याख्यातः ॥ ६ ॥

ब्रह्मचारिणः शवकर्मणो व्रताभिवृत्तिः ॥ ७ ॥

अन्यत्र मातापित्रोः ॥ ८ ॥

स चेद्याधीयीत कामं गुरोरुच्छिष्टं भेषजार्थं सर्वं प्राश्नीयात् ॥ ९ ॥

गुरुप्रयुक्तधेन्विष्येत चीन्ऋच्छांश्चरेद्गुरुः ॥ १० ॥

ब्रह्मचारी चेन्मांसमश्नीयादुच्छिष्टभोजनीयं कृच्छ्रं द्वादशारात्रं च-
रित्वा व्रतदोषं समापयेत् ॥ ११ ॥

आहसूतकभोजनेषु चैवम् ॥ १२ ॥

XXIII. 1. आलभेत् Bb. आलेभेत् E. H. 2. निर्ऋतं E. H. 4. एव
रक्षः E. 5. After this Sātra B. E. H. read : कृष्णलिङ्गं दद्यात्, 6. जुहु-
यित्वा गां गत्वा B. F. H. 11. अक्षीयाच्छिष्टभोजनीयं B. H. समाचरेत् Bb. H.
E. 12. चैवमेव F. H.

अकामतोपनतं मधु वाजसनेयके न दुष्यतीति विज्ञायते
॥ १३ ॥

य आत्मत्याग्यभिदास्तो भवति सपिण्डानां प्रेतकर्मच्छेदः ॥ १४ ॥
काष्ठजललोष्टपाषाणशस्त्रविषरज्जुभिर्य आत्मानमवसादयति स
आत्महा भवति ॥ १५ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

य आत्मत्यागिनः कुर्यात्स्नेहास्नेतक्रियां द्विजः ।
स सप्तकृच्छ्रसहितं चरेच्चान्द्रायणव्रतमिति ॥ १६ ॥

चान्द्रायणं परस्तादक्षयामः ॥ १७ ॥

आत्महननाध्यवसाये त्रिरात्रम् ॥ १८ ॥

जीवन्नात्मत्यागी कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरेन्निरात्रं ह्युपवसेन्नित्यं
क्षिग्धेन वाससा प्राणानात्मनि चायम्य विः पटेदघमर्षणमिति
॥ १९ ॥

अपि वैतेन कल्पेन गायत्रीं परिवर्तयेत् ॥ २० ॥

अपि चाग्निमुपसमाधाय कूष्माण्डैर्जुहुयाच्चृतम् ॥ २१ ॥

यच्चान्यन्महापातकेभ्यः सर्वमेतेन पूयत इति ॥ २२ ॥

अथाप्याचमेदग्निश्च मामन्युश्चेति प्रातर्मनसा पापं ध्यात्वा पूर्वाः

सप्तमन्ता व्याहृतीर्जपेदघमर्षणं वा पटेत् ॥ २३ ॥

मानुषास्थि क्षिग्धं स्पृष्ट्वा त्रिरात्रमाशौचम् ॥ २४ ॥

अक्षिग्धे त्वहोरात्रम् ॥ २५ ॥

शुश्रूषागमने चैवम् ॥ २६ ॥

13. अकामतोपनतं Bb. E. H. अकामतोपनं F. A gloss in B refers to Bāla-
pāṇḍe Prāyaścittavivēka, 119. 20. वैतेन P. H. 21. चाग्नि B. F. H.
22. ध्यात्वा B. B. F. H.

अधीयानानामन्तरागमनेहोरात्रमभोजनम् ॥ २७ ॥

त्रिरात्रमभिषेको विवासश्चान्योन्येन ॥ २८ ॥

श्वमार्जारनकुलशीघ्रगाणामहोरात्रम् ॥ २९ ॥

श्वकुक्कुटप्राम्यगूकरकङ्कगृध्रभासपारावतमानुषकाकोलूकमां-
सादने समरात्रमुपवासोनिष्ठ्युरीषभावो घृतप्राशः पुनः संस्कारश्च
॥ ३० ॥

ब्राह्मणस्तु शुना दष्टो नदीं गत्वा समुद्रगाम् ।

प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य ततः शुचिरिति ॥ ३१ ॥

कालोष्मिर्मनसः शुद्धिरुदकार्कावलोकनम् ।

अविज्ञानं च भूतानां षड्विधा शुद्धिरिष्यत इति ॥ ३२ ॥

श्वचाण्डालपतितोपस्पर्शने सचैलं ज्ञातः सद्यः पूतो भवतीति
विज्ञायते ॥ ३३ ॥

पतितचाण्डालारावश्रवणे त्रिरात्रं वाग्यता अनश्रन्त आसीरन्
॥ ३४ ॥

सहस्रपरमं वा तदभ्यसन्तः पूता भवन्तीति विज्ञायते ॥ ३५ ॥

एतेनैव गर्हिताध्यापकयाजका व्याख्याता दक्षिणास्यागाश्च
पूता भवन्तीति विज्ञायते ॥ ३६ ॥

एतेनैवाभिज्ञास्तो व्याख्यातः ॥ ३७ ॥

भूणहत्यायां द्वादशरात्रमभक्षो द्वादशरात्रमुपवसेत् ॥ ३८ ॥

२७. अधीयानानामन्तराग F. H. २८. अभिषेकः B. अभिषेको F. ३०. 'गूकर'
B. Ban. ed. वकु instead of ककु B. Ban. ed. 'भासपारावत' D. Ban. ed.
Bh. E. F. H. 'काकोलूकानां सादने B. Ban. ed. Bh. E. F. H. ३२. 'षड्विधा-
गन्धवलेकनं B. F. तदभ्यसन्तः च सीकनं H. ३४. 'चाण्डालादववहने B. ३५.
या भक्ष्यः सन्तः F. H. तदभ्यसन्तः B. ३८. अयापरं हूणं B. F. H.

ब्राह्मणमनृतेनाभिज्ञस्य पतनीयेनोपपतनीयेन वा मासमन्भक्षः
शुक्लवतीरावर्तयेत् ॥ ३९ ॥

अन्वमेधावभृथं वा गच्छेत् ॥ ४० ॥

एतेनैव चाण्डालीव्यवायो व्याख्यातः ॥ ४१ ॥

अथापरः कच्छविधिः साधारणो व्यूहः ॥ ४२ ॥

अहः प्रातरर्हन्कमहरेकमयाचितम् ।

अहः पराकं तन्मैकमेवं चतुरहौ परौ ॥

अनुग्रहार्थं विप्राणां मनुर्धर्मभूतां वरः ।

बालवृक्षानुरेखेवं शिशुकृच्छ्रमुवाच ह ॥ ४३ ॥

अथ चान्द्रायणविधिः ॥ ४४ ॥

मासस्य कृष्णपक्षादौ प्रासानद्यास्तुर्दश ।

प्रासोपचयभोजी स्यात्पक्षशेषं समापयेत् ॥

एवं हि गुरुपक्षादौ प्रासमेकं तु भक्षयेत् ।

प्रासोपचयभोजी स्यात्पक्षशेषं समापयेत् ॥ ४५ ॥

अत्रैव गाधेस्सामानि अपि वा व्याहृतीर्जयेत् ॥ ४६ ॥

एष चान्द्रायणो मासः पवित्रमृषिसंस्तुतः ।

अनादिष्टेषु सर्वेषु प्रायश्चित्तं विधीयते ॥

विधीयत इति ॥ ४७ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे वयोविशोभ्यायः ॥ २३ ॥

अथातिकृच्छ्रः ॥ १ ॥

अथ मासस्तथा सायमयाचितं पराक इति कृच्छ्रो यावत्स-
कदाददीत तावदग्नीयात्पूर्ववत्सोतिकृच्छ्रः ॥ २ ॥

४३. 'इहादौ' B. ४६. अथ वा B.

XXIV. १. अथासः कृच्छ्रः B. F. H.

कच्छ्रोऽभक्षः स कच्छ्रातिरुच्छ्रः ॥ ३ ॥

कच्छ्राणां व्रतरूपाणि ॥ ४ ॥

श्मश्रुकेशान्वापयेद्बुबोक्षिलोमशिखावर्जं नखान्निरुत्यैकवासो-
निन्दितभोजी सहद्वैक्षमनिन्दितं त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी दण्डी
कमण्डलुः स्त्रीशूद्रसंभाषणवर्जी स्थानासनशीलोहस्तिष्ठेशत्रा-
वासीति स्याद् भगवान्बसिष्ठः ॥ ५ ॥

स तद्यदेतर्द्धशास्त्रं नापुत्राय नाशिष्याय नासंवत्सरोषिताय
दद्यात् ॥ ६ ॥

सहस्रं दक्षिणा ऋषभैकादश गुरुप्रसादो वा गुरुप्रसादो वेत्ति ॥ ७ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अविहयापितदोषाणां पापानां महतां तथा ।

सर्वेषां चोपपापानां शुद्धिं वक्ष्याम्यशेषतः ॥ १ ॥

आहिताग्नेर्विनीतस्य वृद्धस्य विदुषोपि वा ।

रहस्योक्तं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तमितरे जनाः ॥ २ ॥

प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपैस्तथा ।

नित्ययुक्ताः प्रमुच्यन्ते पातकेभ्यो न संशयः ॥ ३ ॥

प्राणायामाभ्यासविद्याणि व्याहृतीः प्रणवं तथा ।

पवित्रपाणिरासीनो ब्रह्म नैत्यकमभ्यसेत् ॥ ४ ॥

५. 'वांसानिन्दित' B. Ban. ed. H. कमण्डलु B. Bb. E. H. ०. संतवानुवेति
धर्म' B. Bb. E. सवसासुरेत धर्म H. आसमानुवेति F. सतपा नुवेति Ban. ed.

XXV. १. पवित्रपापित' F. H. E. अस्तु प्रायश्चित्तं तु F. ४. प्रायश्चित्तं
पवि' B. Ban. ed. F. H.

आवर्तयन्सदा युक्तः प्राणायामान्पुनः पुनः ।
 आलोमाग्रात्रखाग्राश्च तपस्तप्यतु उक्तम् ॥ ५ ॥
 निरीधाज्जायते वायुर्वायोरग्निर्हि जायते ।
 तापेनापोय जायन्ते ततोन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥ ६ ॥
 न तां तीव्रेण तपसा न स्वाध्यायेन वैज्याया ।
 गतिं गन्तुं विजाः शक्ता योगात्संप्राप्तुवन्ति याम् ॥ ७ ॥
 योगात्संप्राप्यते ज्ञानं योगो धर्मस्य लक्षणम् ।
 योगः परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा भवेत् ॥ ८ ॥
 प्रणवे नित्ययुक्तः स्याद्ग्याहृतीषु च सप्तसु ।
 त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ ९ ॥
 प्रणवाद्यास्त्वथा वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः ।
 वाङ्मयं प्रणवः सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥ १० ॥
 एकाक्षरं परं ब्रह्म पावनं परमं स्मृतम् ॥ ११ ॥
 सर्वेषामेव पापानां सङ्करे समुपस्थिते ।
 अन्धासौ दशसाहस्रः सावित्र्याः शोधनं महत् ॥ १२ ॥
 सप्त्याहृतिं सप्तप्रवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 स उच्यत इति ॥ १३ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

७. प्राणायामान्धारयेन्नीन्यो यथाविध्यतन्त्रितः ।
 अहीरावकृतं पापं तत्क्षणदेव नश्यति ॥ १ ॥

८. आवर्तयन् B. F. H. तपस्तप्यतु पुनः B. Bk. F. H. तपस्तप्यातु उक्तम्
 Ban. ed. 7. नैवका F. H. ९. नित्ययुक्तस्य न भयं विद्यते B. Ban. ed.
 7. H. 10. प्रणवाद्यास्त्वथाः B. 11. पादमानं परं स्मृतं B. F.

कर्मणा मनसा वाचा यदहं कृतमैनसम् ।
 आसीनः पश्चिमां सन्ध्यां प्राणायामैर्व्यपोहति ॥ २ ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यत्राज्या कृतमैनसम् ।
 उत्तिष्ठन्पूर्वसन्ध्यां तु प्राणायामैर्व्यपोहति ॥ ३ ॥
 सव्याहृतिकाः सपणवाः प्राणायामास्तु षोडश ।
 अपि धूणहनं मासात्पुनस्त्यहरहः कृताः ॥ ४ ॥
 जम्बा कौत्समपेत्येतद्वासिष्ठं चेत्यृचं प्रति ।
 माहित्रं शुद्धवत्पथं सुरापोपि विबुध्याति ॥ ५ ॥
 सकृज्जम्बास्य वामीयं शिवसङ्कल्पमेव च ।
 सुवर्णमपहृत्यापि क्षणाद्भवति निर्मलः ॥ ६ ॥
 हविष्यन्तीयमभ्यस्य न तमहं हतीति च ।
 सूक्तं च पौर्वषं जम्बा मुच्यते गुह्यतल्पगः ॥ ७ ॥
 अपि वाप्सु निमज्जानस्त्रिर्जपेदधमर्षणम् ।
 यथाश्वमेधाबभूथस्तादृशं मनुरब्रवीत् ॥ ८ ॥
 आरम्भयज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ।
 उपांशुः स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥ ९ ॥
 ये पाकयज्ञाश्वत्वारो विधियज्ञसमन्विताः ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ १० ॥
 आप्येनैव तु संसिध्येद्वाह्यणो नात्र संशयः ।
 कुर्यादस्यं च वा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥ ११ ॥

XXVI. 2. यदहं कृतमैनसः P. H. कृतमानसां B कृतमैनसां Ban od.
 प्रथमां सन्ध्यां E. F. H. 3. यत्राज्या B. After this Sātra B. Bh. E. F. H.
 Ban od. प्राणायामैर्व्यपोहति B. सन्ध्यास्ये पुनः पुनः । सव्याहृतिकाश्चैवपि विबुधैर्वा परं
 तु न । सव्याहृत्य B. H. सन्ध्यास्ये E. सन्ध्यास्ये F. 5 चेत्यृचं B. H.
 B. F. सावित्रं. B. F. 7. जम्बास्ये B. E. F इतीत्यृचं F. H. 8. चिः पठितं P.
 H. 9. विधियज्ञाज्जपयज्ञः Manu II., 85, Vishnu LV., 19. 11. आप्येनैव
 B. H. E. F. H. कुर्यादस्यं च वा E. F.

आपिनां होमिनां चैव ध्यायिनां तीर्थवासिनाम् ।
 न परिवसन्ति पापानि ये च क्ताः शिरोव्रतैः ॥ १२ ॥
 यथाग्निर्वायुना धूतो हविषा चैव दीप्यते ।
 एवं आप्यपरो निर्व्यं ब्राह्मणः संपदीप्यते ॥ १३ ॥
 स्वाध्यायाध्यायिनां नित्यं नित्यं च श्रयतात्मनाम् ।
 जपतां जुह्वां चापि विनिपातो न विद्यते ॥ १४ ॥
 सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशावराम् ।
 शुद्धिकामः प्रयुञ्जीत सर्वपापेष्वपि स्थितः ॥ १५ ॥
 क्षत्रियो बाहुवीर्येण तरेदापदमात्मनः ।
 धनेन वैश्यशूद्रौ तु जपैर्होमैर्हिजोत्तमः ॥ १६ ॥
 यथाम्ना स्थहीनाः स्यू रथो वाग्नैर्विना यथा ।
 एवं तपस्त्वविद्यस्व विद्या आप्यतपस्विनः ॥ १७ ॥
 यथार्चं मधुसंयुक्तं मधु वाजेन संयुतम् ।
 एवं तपश्च विद्या च संयुक्तं भेषजं महत् ॥ १८ ॥
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपनैत्यकम् ।
 सदापि पापकर्माणमेवो च प्रतियुज्यते ॥
 एनो न प्रतियुज्यत इति ॥ १९ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे षाड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

यद्यकार्यं शतं सामं कर्तुं वेदश्च धार्यते ।
 सर्वं तत्तस्य वेदामिदं हृत्यग्निरिवेन्धनम् ॥ १ ॥

13 यथाग्निर्वायुनोद्धृतः F. H. आप्यपरो; P. H. 14. चैव instead of चापि
 B. F. H. 16 जपनैः B. F. H. 17. यथा वाग्नैर्विना विना B. F. H.
 18. चाग्नेन. F. H भेषजं F. H.

XXVII. 1. यद्यकार्यं शतं सामं B. सर्वं तु कथं J.

यथा जातबलो वह्निर्दहत्यार्द्रानपि वृमान् ।
 तथा दहति वेदाग्निः कर्मजं दोषमात्मनः ॥ ९ ॥
 हत्वापि स इमाँल्लोकान्भुञ्जानोपि यतस्ततः ।
 ऋग्वेदं धारयन्विप्रो नैनः प्राप्नोति किञ्चन ॥ १० ॥
 च वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् ।
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यते कर्म नेतरत् ॥ ११ ॥
 तपस्तप्यति योरण्ये मुनिर्मूलकलाशनः ।
 ऋचमेकां च योषीते तच्च तानि च तत्समम् ॥ १२ ॥
 इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् ।
 विभेत्यल्पश्रुताद्देवो नामयं महर्षियति ॥ १३ ॥
 वेदाभ्यासोन्वहं शक्त्या महायशक्रियाक्रमः ।
 नाशयत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ॥ १४ ॥
 वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्निवृतः ।
 तद्धि कुर्वन्त्यथाशक्त्या प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ १५ ॥
 याजनाध्यापनाद्यौनात्तथैवासम्प्रतिग्रहात् ।
 विप्रेषु न भवेद्वेषो ज्वलनार्कसमो हि सः ॥ १६ ॥
 शङ्कास्थाने समुत्पन्ने अभोज्यभोज्यसंज्ञके ।
 आहारशुद्धिं ब्रूयामि तन्मे निगदतः वृणु ॥ १७ ॥
 अक्षारलवणां रूक्षां पिबेद्गार्ह्यं सुवर्चलाम् ।
 त्रिरात्रं शङ्खपुष्पीं च ब्राह्मणः पयसा सह ॥ १८ ॥
 पलाशवित्त्वपत्राणि कुस्तान्यद्यानुदुम्बरान् ।
 काथयित्वा पिबेदापस्त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ १९ ॥

२. जातबलः F वेदज्ञः H. ३ नैनप्राप्नोति. H. ४ नेतरत् E. F. H.
 ५. 'कलाशिनः' E. H. ७. 'क्रियाक्रमः' B. F. H. ८. 'व्यापकः' F H. ९.
 'वेदाभ्यापनाद्यानात्तथैव' B. F. १०. 'अभोज्यमक्ष' H. ११. 'रूक्षां' F. H.

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशीदकम् ।
 एकरात्रोपवासश्च श्वपाकमपि शोधयेत् ॥ १३ ॥
 गोमूत्रं गोमयं चैव क्षीरं दधि घृतं तथा ।
 पञ्चरात्रं तदाहारः पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १४ ॥
 यावान्विधिनोपयुञ्जानः प्रत्यक्षेणैव शुध्यति ।
 विशुद्धभावे शुद्धाः स्युरशुद्धे तु सराणिनः ॥ १५ ॥
 हविष्यान्प्रातराशांस्त्रीन्सायमाणांस्तथैव च ।
 अयाचितं तथैव स्यादुपवासत्रयं भवेत् ॥ १६ ॥
 अथ चैत्वरते कर्तुं दिवसं मारुताशनः ।
 रात्रौ जलाशये व्युष्टः प्राजापत्येन तत्समम् ॥ १७ ॥
 साविष्यष्टसहस्रं तु अपं कृत्वोत्थिते रवौ ।
 मुच्यते पातकैः सर्वैर्यदि च ब्रह्महा भवेत् ॥ १८ ॥
 यो वै स्तेनः सुरापो वा धूषहा गुरुतल्पगः ।
 धर्मशास्त्रमधीत्यैव मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १९ ॥
 दुरितानां दुरिष्ठानां पापानां महतां तथा ।
 कच्छं चान्द्रायणं चैव सर्वपापप्रणाशनम् ॥ २० ॥
 एकैकं वर्षयेत्पिण्डं शुक्ले कृष्णे च हासयेत् ।
 अमावास्यां च भुञ्जीत एवं चान्द्रायणो विधिः ॥
 एवं चान्द्रायणो विधिरिति ॥ २१ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

न स्त्री दुष्यति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा ।
 नापो मूत्रपुरीषेण नाग्निर्दहनकर्मणा ॥ १ ॥
 स्वयं विप्रतिपन्ना वा यदि वा विप्रवासिता ।
 बलात्कारोपभुक्ता वा चोरहस्तगतापि वा ॥ २ ॥
 न त्याज्या दूषिता नारी नास्यास्त्यागो विधीयते ।
 पुष्पकालमुपासीत ऋतुकाले न दुष्यति ॥ ३ ॥
 स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् ।
 मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥ ४ ॥
 पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववह्निभिः ।
 गच्छन्ति मानुषान्पश्चाच्चैता दुष्यन्ति धर्मतः ॥ ५ ॥
 तासां सोमोददच्छौचं गन्धर्वः शिक्षितां गिरम् ।
 अग्निश्च सर्वमेध्यत्वं तस्माज्जिष्कन्मवाः स्त्रियः ॥ ६ ॥
 श्रीणि स्त्रियः पातकानि लोके धर्मविदो विदुः ।
 भर्तृवधो भूणहत्या स्वस्य गर्भस्य पातनम् ॥ ७ ॥
 वस्सः प्रलवणे मेध्याः शकुनिः फलशतने ।
 स्त्रियश्च रतिसंसर्गोश्च मृगग्रहणे शुचिः ॥ ८ ॥
 अजाश्वा मुखतो मेध्या गावो मेध्यास्तु पृष्ठतः ।
 ब्राह्मणाः पादतो मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु सर्वतः ॥ ९ ॥
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहमतः परम् ।
 येषां जपैश्च होमैश्च पूयन्ते नात्र संशयः ॥ १० ॥
 अवमर्षणं देवकृतं शुद्धवत्यस्तरत्समाः ।
 कूटमाण्डानि पावमान्यो दुर्गासावित्रिरेव च ॥ ११ ॥

XXVIII. 1. जारेण B. F. 2. बलात्कारेण युक्ता. E. H. चोर P. H.
 3. पञ्चत्वं च दुष्यन्ति F. H. 4. सर्वमेध्यत्वं B. F. H. 5. भर्तृवधः F. H. 6. फल-
 शतने F. H. वस्सो मञ्जवणे मेध्याः H. 11. शुद्धवत्यस्तरत्समाः Bh. E. H.

अतीवङ्गाः पदस्तोभाः सामानि व्याहृतीस्तथा ।
 भावण्डानि सामानि च गायत्रं रैवतं तथा ॥ १२ ॥
 पुरुषव्रतं च भासं च तथा देवव्रतानि च ।
 अभिलङ्गं बार्हस्पत्यं वाक्सूक्तं मध्वचस्तथा ॥ १३ ॥
 शतरुद्रियमथर्वशिरस्त्रिसुपर्णं महाम्रतम् ।
 गोसूक्तं चाश्वसूक्तं च शुद्धाशुद्धीये सामनी ॥ १४ ॥
 श्रीण्याज्यदोहानि रथन्तरं च,
 अग्नेर्व्रतं वामदेव्यं बृहच्च ।
 एतानि जप्तानि पुनन्ति जन्तू-
 ज्ञातिस्मरत्वं लभते यदीच्छेत् ॥ १५ ॥
 अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं
 भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।
 तासामनन्तं फलमश्ववीत
 यः काश्चनं गां च महीं च दद्यात् ॥ १६ ॥
 उपरुन्धन्ति दातारं गौरश्चः कनकं क्षितिः ।
 अश्रोत्रियस्य विप्रस्य हस्तं वृष्ट्वा निराकृतेः ॥ १७ ॥
 वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा ।
 तिलाब्धौत्रेण संयुक्तान्कृष्णान्वा यदि वेतरान् ॥ १८ ॥
 म्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्तते ।
 बावज्जीवकृतं पापं तत्क्षण्यदेव नश्यति ॥ १९ ॥

12. अभिलङ्गाः B. Ban. ed. भावण्डानि. B. Ban. ed. भावानि. E. Bh. and F. omit this Sūtra and 13a. 13. चत्वार्यं च B. अर्धवर्णं B. Ban. ed. भाविलङ्गा. F. अभिलङ्गा. Bh. H. वाक्सूक्तमध्वचस्तथा. F. वाक्सूक्तमध्व-
 स्तथा. H. 14. अश्वव्रतं व्रतं H. शुद्धं शुद्धेन Bh. E. F. H. शुद्धसुद्धे B. Ban. ed.
 चन्द्रसूक्तं and चन्द्रसुद्धे Vishnu I.V. 20. 15. रयाङ्गरे B. F. 16. तासामनन्तं
 F. H. 17. उपरुन्धन्ति. दातारं. B. Ban. ed. H. उपरुन्धन्ति Bh. F. H. इति
 कथा B. निपातकथा. Bh. F. H. 18. च instead of वृ B. H.

सुवर्णनाभं कृत्वा तु सखुरं कृष्णमार्गजम् ।
 तिलैः प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २० ॥
 ससुवर्णगुहा तेन सशैलवनकानना ।
 चतुर्वक्त्रा भवेद्भक्ता पृथिवी नाम्न संशयः ॥ २१ ॥
 कृष्णाजिने तिलान्कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिणी ।
 ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतमिति ॥
 सर्वं तरति दुष्कृतमिति ॥ ॥ २२ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रेष्टविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

दानेन सर्वान्कामामवाप्नोति ॥ १ ॥
 चिरजीवित्वं ब्रह्मचारी रूपवान् ॥ २ ॥
 अहिंस्युपपद्यते स्वर्गम् ॥ ३ ॥
 अग्निप्रवेशाद्ब्रह्मलोकः ॥ ४ ॥
 मौनात्सौभाग्यम् ॥ ५ ॥
 नागाधिपतिरुदकवासान् ॥ ६ ॥
 निरुजः क्षीणकोषः ॥ ७ ॥
 तोयदः सर्वकामसमृद्धः ॥ ८ ॥
 अन्नप्रदाता सुचक्षुः स्मृतिमान् ॥ ९ ॥
 मेधावी सर्वतोभयदाता ॥ १० ॥
 गोमयशुक्ते सर्वतीर्थोपस्पर्शनम् ॥ ११ ॥
 शय्यासनदानादन्तःपुराधिपत्यम् ॥ १२ ॥
 छत्रदानाद्बृहत्लाभः ॥ १३ ॥

२०. 'मार्गजं' F. H. २१. 'गुहोपेता' H.

XXIX. १. सर्वकामान् B. F. H.

गृहप्रदो नगरमाप्नोति ॥ १४ ॥

उपानम्रदातायनमासादयते ॥ १५ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

यत्किञ्चिच्छ्रुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ।

अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥ १६ ॥

विप्रायाश्चमनार्थं तु दद्यात्पूर्णकण्डलुम् ।

मैत्र्य वृत्तिं परां प्राप्य सोमपो जायते पुनः ॥ १७ ॥

अमद्गुहां सहस्राणां दत्तानां धूर्यवाहिनाम् ।

सुपात्रे विधिवद्दानं कन्यादानेन तत्समम् ॥ १८ ॥

त्रीण्याहुरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ।

अतिदानं हि दानानां विद्यादानं ततोधिकम् ॥ १९ ॥

आत्यन्तिकफलप्रदं मोक्षसंसारमोचनम् ।

योनिसूयुरिमं विद्वानाचारमनुवर्तते ॥ २० ॥

श्रद्धधानः शुचिर्दान्तो धारयेच्छृणुयादपि ।

विहाय सर्वपापानि नाकपृष्ठे महीयत इति ॥

भाकपृष्ठे महीयत इति ॥ २१ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

धर्मं चरत माधर्मं सत्यं वदत मानृतम् ।

दीर्घं पश्यत मा द्रुत्वं परं पश्यत मापरम् ॥ १ ॥

माह्वणो भवत्यग्निः ॥ २ ॥

14. नगरं B. 18. दद्यात् H. विधिवद्दानं B. Ben. ed. F. H. 19. त्रीण्या-
हुरिति शान्तिः E. आतिदानं विष्णुनामो F. 20. आत्यन्तिकफलं. H. योनिनां
सूयुरिति विद्वान् B. Ben. ed. योनिनां संपन्नं H. योनिसूयुरिति. F. H.

अग्निर्वै ब्राह्मण इति श्रुतेः ॥ १ ॥

सच्च कथम् ॥ ४ ॥

सत्र सदो ब्राह्मणस्य शरीरं वेदिः संकल्पो यज्ञः पशुरात्मा
रशना बुद्धिः सदो मुखमाहवनीयं नाभ्यामुदरोऽग्निर्गार्हपत्यः
प्राणोऽध्वर्युरपानो होता ध्यानो ब्रह्मा समान उक्तात्माऽन्विद्याणि
यज्ञपात्राणि य एवं विद्वानिन्द्रियैरिन्द्रियार्थं जुहोतीत्यपि च
काठके विज्ञायते ॥ ५ ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

पाति त्राति च दातारमात्मानं चैव किल्बिषात् ।

वेदेऽन्धनसमृद्धेषु हुतं विप्रमुखाग्निषु ॥ ६ ॥

न स्कन्दते न व्यथते नैनमभ्यापते च यत् ।

वरिष्ठमग्निहोत्राक्षु ब्राह्मणस्य मुखे हुतम् ॥ ७ ॥

ध्यानाग्निः सत्योपचयनं क्षान्त्याहुतिः

सुखं ह्रीः पुरोडाशमहिंसा संतोषो ।

यूपः कृच्छ्रं भूतेभ्योऽभयदाक्षिण्यमिति

कृत्वा क्रतु मानसं याति क्षयं बुधः ॥ ८ ॥

जीर्यन्ति जीर्यतः केशा इन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः ।

जीवनाशा धनाशा च जीर्यतोपि न जीर्यति ॥ ९ ॥

या हुस्त्यजा दुर्मतिभिर्या न जीर्यति जीर्यतः ।

यासौ प्राणान्तिको व्याभिस्तां तृष्णां त्यजतः सुखमिति ॥ १० ॥

XXX. ६. काठे विज्ञायते H. ६. त्राति E. 7. नैनमभ्यापते च यः B. Ben.
ed. न विप्रदति कर्हिचिन् Manu VII., 84. नैनमभ्यापते च यः F 8. क्षान्त्या-
हुति B. Ben. ed.

नमोस्तु मित्रावरुणयोर्हृदयात्मजाय शतयातवे वसिष्ठाय
वसिष्ठायेति ॥ ११ ॥

इति वासिष्ठधर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

॥ समाप्ता चेयं वासिष्ठधर्मशास्त्रग्रन्थाख्या ॥

APPENDIX.

THIS Appendix contains a complete collection of quotations from Vasubhūta's *Dharmasāstra* found in Viṣṇuśeṣvara's *Mitākṣharā* (Mit. ed. Bomb. 1885), Aparārka's *Yājñavalkyadharmasāstrambandha* (Ap. MS.), Nandapāṇḍita's *Vajrayanti* (Vaj. MS.), Devānābhaṭṭa's *Smṛtyachandrikā* (Sm. MS.), Nīlakaṇṭha's *Vyavahāramayūkha* (May. ed. Bomb. A.D. 1880), Mitrāmura's *Vīramitrodaya* (Vīr Khidrāpura, 1887), Mādhavāchārya's *Parāśarasamṛitivyākhyā* (Mādh. MS.), and Kamalākara's *Vivādatāṇḍava* (Kam. MS.)

A. Quotations which occur in the present edition:—

अथ भ्रातृणां शयविभागी आश्रयवत्स्यः स्विकृत्वाद्यानामुचलाभात् ॥ a

अथावर्त्ता महास्त्वानि पुनर्न कन्वायलकृतान् । जस्तां धीं कावते

पुनः स मे पुनो भविष्यति ॥ b

वर्तीयः पुनः पुनिकैव ॥ c

द्वितीयः पुनः पुनिकैव ॥ d

पौनर्नवधनुर्धे ॥ e

येन नैवां स्वयमुपाश्रितं स्वास्तु ज्ञानमेव हरेत् ॥ f

अन्यथास्वाभ्रान्तरयताः ॥ g

अन्यथास्वाभ्रान्तरयताः ज्ञानोन्मत्तपरित्यागः । नरपं ज्ञानोन्मत्तानाम् ॥ h

अमित्री मारुधेयः सत्यपानिर्धनपहः ।

सौमदारहरयेव यदेते आवतामिनः ॥ i

(a) Vas. XVII., 40-41; Mit. ch. II., l. 32, p. 1; Vīr. l. 182, p. 2; May. 38, 6, 7; Mādh., Kam., Ap.

(b) Vas. XVII., 17; Mit. II., l. 56, p. 1; Vīr. l. 195, p. 1, May. 38, 25, 26; Kam. Vaj.

(c) Vas. XVII., 15; Mit. ch. II., l. 32, p. 1; Ap. Vaj. May. 38, 27.

(d) Vīr. l. 185, p. 2.

(e) Vīr. 188, p. 1. Vaj.

(f) Vas. XVII., 51. May. 47, 25; Vaj.

(g) Vas. XVII., 32, Mit. II., 61, 2; Vīr. 221, 2; May. 64, 5, Kam.

(h) Vas. XVII., 52-54; May. 64, 21; Ap. Vaj. Mit. II., 61, 2; Vīr. 221, 2, Kam.

(i) Vas. III., 16; Mit. ch. II., 10, p. 2; Vīr. 6, 2, Vaj. Ap. May. 91, 7.

राज्यमन्त्रेण राजनीतिगण्योऽप्युपपन्नोऽपि वा राज्यमन्त्री वात्येवैव वैद्यो
राज्यमन्त्रां नेधुनमाचरन्मुद्रस्तु राज्यमन्त्रेवैव ॥ १

B. Quotations which go by the name of Vāuśhika, but are not found in our MSs.

अथ वा न वशिष्ठस्य वक्तव्यं वा तन्मन्त्रम् ।
अनुपमिदुष्टमन्त्राणि तयो न कति किञ्चिदपी ॥ १ ॥
तन्मन्त्रेण ननु वक्तव्यं तु तथैव तम् ।
विशिष्टैश्च वक्तव्यं वक्तव्यं तत्पुनश्च ॥ २ ॥
विशक्तानि तु वक्तव्यं विज्ञातं यत्र साक्षिणिः
इदं वा वक्तव्यं विशिष्टैः वक्तव्यैः ॥ ३ ॥
अथ यैवतुं वक्तव्यं विज्ञातं तन्मन्त्रम् ।
इती वक्तव्यमिति विशिष्टमन्त्रमन्त्रम् ॥ ४ ॥
शूकरो वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
अथ यैव वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ ५ ॥
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ ६ ॥
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ ७ ॥
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ ८ ॥
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ ९ ॥
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ १० ॥
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ ११ ॥
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ १२ ॥
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ।
इति वक्तव्यमन्त्रेण वक्तव्यं वक्तव्यं तन्मन्त्रम् ॥ १३ ॥

(1) Ysa. XXI, 3; Vaj. Kam.
1. Vr. 37, 18; Ap. Vaj. Kam.
2-3. Vr. 108, 19; May. 15,
23; Ap. Vaj.
4-9. Vr. 170, 171; Sm. Ap.

10. May. 9, 24; Sm. Ap. Vr.
197
11-12. Vr. 197, Sm. Ap.
13-14. Sm. Ap. Vaj.

स्वकीये पित्रमाचार्यैरधिष्ठयत्पितामहान् ।
 प्रतिनामभिराक्रान्तमर्थिसाक्षिस्वहस्तवत्
 स्वदावगतसंजुक्तं कथास्पृष्टजुक्तमक्षयम् ॥ १४ ॥
 राज्ञः स्वहस्तसंजुक्तं स्वमुद्राचिह्नितं तथा ।
 राजकीयं स्फूर्तं लेख्यं सर्वेष्वर्थेषु साक्षिपत् ॥ १५ ॥
 धातुर्न प्रथमं श्रेयं आचक्षते तथा वरम् ।
 भ्रातृमहापतेनैव राजकीयं चतुर्विधम् ॥ १६ ॥
 सामन्तेष्वथ भूखेडु राट्पालादिषु वा ।
 कार्यमाविश्यते येन तदाज्ञापकमुच्यते ॥ १७ ॥
 ऋत्विक्पुरोहिताचार्यमाग्नेय्यभर्तृतेषु च ।
 कार्यं निवेद्यते येन पक्षं प्रज्ञापनाय तत् ॥ १८ ॥
 पूर्वपक्षं स्वभाषीकं प्राक्षिप्यकीर्तितेष्वेतत् ।
 पाण्डुलेनैव फलके ततः पक्षं विचोद्यते ॥ १९ ॥
 यथोपम्वस्तसाधार्यं संजुक्तं सौत्तराक्षिपत् ।
 सावधारण्यं चैव ज्ञापयत्कतुष्मते ॥ २० ॥
 प्राक्षिप्यकाक्षिस्ताडुं मुद्रितं राजमुद्रया ।
 सिद्धये वादिने वृथाऽज्ञादिने ज्ञापयत्कतम् ॥ २१ ॥
 सभासद्वच्च ये तच्च स्पृशितास्त्रादि स्थिताः ।
 यथातिथयं विधौ तद्वत्स्वहस्तं तच्च ज्ञापयेत् ॥ २२ ॥
 कार्यं निवेद्य राजानं स्थानं निवसितं तथा ।
 ज्ञापकं माहकं चैव पित्रमाज्ञा च संजुतम् ॥ २३ ॥
 ज्ञातिं स्वर्गोचं शास्त्रं च ब्रह्ममार्थं ससंययत्कतम् ।
 कृष्टिं माहकहस्तं च विविदाथी च साक्षिपौ ॥ २४ ॥
 मुख्यकाले निवृत्तानां निवृत्त्यानामाधिकर्मणि ।
 येन जुक्तं भवेत्पूर्वं सत्त्वाधिर्बलवत्तरः ॥ २५ ॥
 यदेकविधस्य सौ तु भोक्तृकानाञ्जुपायसौ ।
 विभक्त्याधिः समस्तत्र भोक्तृश्च इति विद्यते ॥ २६ ॥
 सामान्योचं धर्मसिमुर्द्वानां
 काले काले पालनीयो रुचिः ।
 सङ्गोत्तमाग्निः पाथिवेन्द्रान्
 भूयो भूयो ज्ञापते रामभद्रः ॥ २७ ॥

15-16. May 11, 10, Vir. 196 ;

Sm. Ap. Vaij.

19. Sm. Mādh. Ap.

20-21. Vir. 195, 1 ; Mit II.,
33 ; Sm.

22. Mit. II, 33 ; Sm. Ap.

23-24. Vir. 191, Sm. Ap.

25. May 67, 16, Vir. 311 Ap.

26. May 67, 17 ; Vir. 96 ; Sm.

27. Ap. Vaij. Kam.

रुणसि रोदसी खास्य बाधस्कीर्तिस्तरस्विनी ।
 तावत्किलादमध्यासे सुकृती वैशुधं पश्य ॥ २८ ॥
 तामाद्य-कांस्वरीतीनां अपुनः खीसकस्य च ।
 भिरुणा तिष्ठती वृद्धिः कालविरक्तस्य तु ॥ २९ ॥
 इत्यन्तर्वादिष्वृत्तानां तुम्भानां तपैव च ।
 भक्त्या वृद्धिरैतेषां पुष्पमूलफलस्य च ॥ ३० ॥
 पुष्पेण लोकास्तयति पीयेनामम्यधममुते ।
 अथ पुत्रस्य पीयेण ब्रह्मस्वामीति पितृपम् ॥ ३१ ॥
 अथेष्टस्यांशोभिकी वैद्यः कनिष्ठस्य वरः स्मृतः ।
 समांशनामः श्रेयाः स्मुरप्रसा भविषी सया ॥ ३२ ॥
 आतृणामभिभक्तानां मधुसूतान् भवेत्सह ।
 न सक्त विचरन् भानि पिता श्रद्धास्थधे च न ॥ ३३ ॥

28. Ap. Vaj. Kam.

31. Vir. 644; Ap. Vaj.

29. Vir 299; Ap.

32. Vir 561, Vaj Kam.

30. Vir. 300; Ap. Vaj.

33. Vir. 562, Ap. Sm.

INDEX TO THE VEDIC MANTRAS

Quoted in Vasishtha's Dharmasūtra.

[This Index does not include short sacrificial formulas and invocations, and those mantras which are quoted by their names only, such as e.g. Aghamarshana, Devakṛta, &c. See the references in Prof. Bühler's translation.]

अकामतोपनतं मधु २३, १३.
अभिराचार्यस्तथ ७, ३.
अभिर्नै जाक्यः ३०, ३.
अज्ञानाभ्यज्ञानमेवास्मा न ५, १.
अथ होम्यवस्थां भवति २०, ३६.
अनामिकागुरुक्या वामनं ५, २.
अभिर्नैतां वराधये ४, ३२.
अनन्ताः पुत्रिणां लोकाः १७, २.
अथ नः सौष्टव्यवर्च २३, ९.
अथि नः श्री विजयिष्यमाणाः १२, २४.
अप्रजाः सत्यविज १७, ३.
अभिदास्ती गीतवेनामिष्टुनां २२, ७.
अविज्ञाता हि गर्भाः पुमांसो भवन्ति
२०, २४.
अवीर्जवपत्यं भवति १२, ३१.
अस्य वानस्य २३, ६.
आचनेकमिथ मामनुष्य २३, २३.
इन्द्रसिन्धवीर्षाणं त्वाहं हत्वा ५, ८.
इहापुतस्य तु यष्टमं १, ४४.
एकेन वसून्नामये १५, ८.
मायम्या आक्षयमसृजत ४, ३.
गुरुवतुपुत्रस्य वर्तितव्यं ११, ५४.
तत्र सवी आक्षयस्य शरीरे १०, ५.
तरति सर्वं पाप्मानं २२, ३.
तस्माद्ब्रह्मन्तोतिरिधं कर्त १, ३३.
तस्माद्ब्राह्मणोनामः १, ४५.
त्रिभिर्नैर्कृणवाम्नाक्षणी ११, ४८.
त्रिरक्षितो वापराहः पूतो भवति २०, २८.
त्रैविद्यब्रह्मा वं १, १३.
इन्द्रमु ह वै पुरुषस्य रेतो २, ५.
न समहः २६, ७.

निरुक्तं ह्येनः कनीसो भवति २०, २९.
पद्मास्तिस्र्यर्चिधारणं १, १५.
प्रजाभिरमे असुतस्वमद्वानि १७, ४.
प्रजातां च स्त्रीणां ४, १८.
सिष्य चाभ्युदयिकं १, ४६.
महापुरोहितं रामूधुमीति ११, ४. ।
नाक्षणी भवतु वज्ररात्रि १, ४५.
नाक्षणी वेदमाकर्षं करोति १, ४५.
नाक्षणीस्य गुरुमासीह ४, २.
भद्रवी क्षेप्स्वमनुहो मेधवी १४, ४६.
मनसा भर्तुरावचरे २१, ६.
महाजं वा पंचदेवमस्मा ४, ८.
या वस्तुः कीतर १, ३७.
यमेव विद्याः ह्यविममनं २, ९.
राजम्यधेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेच्छरपयैः
२१, ३.
ताज्जानं पविरवस्तवोव १, ३४.
लोमानि वृत्थोर्मुहोति २०, २३.
वामसंयम्य एतदेव मासं २९, ७.
विद्या ह वै आक्षयमाजगम २, ८.
वैदम्यधेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेच्छीतिवर्गैः
२१, २.
वैद्वानरः पवित्रास्त्वितिर्निर्माक्षणी ११, १३.
व्यावये तु संवत्सरं २१, ८.
गुप्त-रोषो वै यूथेन नियुक्ती १७, ३५.
गुप्तधेद्ब्राह्मणीमभिगच्छेच्छीरपयैः २१, १.
ता ताज्जानाभ्यवज्जानाप्सु ५, ७.
सीमोस्व राजा भवति १, ४५.
सपिण्डस्य सातपुर्णं ४, १७.
हरिधन्त्री वै राजा १७, ३२.
हविष्यन्तमजरं २६, ७.

AN ALPHABETICAL LIST

Of those terms in "Vasishtha's Dharmadistara" which appear to be important for the purposes of Sanskrit Lexicography.

अभेक्षित २८, १५.
 अभ्यासोप ८, ९.
 अभ्यास ११, ९.
 अभ्यर्चन २२, १; २८, ११.
 अभिप्रा २८, १२.
 अयर्वशिरस २२, १; २८, १४.
 अममत्वापाव ४, ३३; २०, ४१
 अमाद्य १, ४५.
 अमृक् ३, ३.
 अन्तःपुराधिपत्य २९, १३.
 अन्वटकी ११, ४३.
 अन्वादेव १३, १९.
 अपपाथ २०, १६.
 आकिल २८, १३.
 अमृत ५, २.
 अर्याम्बर १६, १२.
 आलक्षण ३, ७.
 अवस १७, ५७.
 अस्य १०, २७.
 अन्धभूत २८, १४.
 अटका १३, २२.
 अटसहस्र २७, १८.
 आपहावपी ११, ४३.
 आपार ६, १.
 आज्ञापीठ २८, १५.
 आधेपी २०, १४, ३३.
 आदर्श १, ८.
 आरम्भक २३, १.
 आरम्भ आहानक २१, ३३.
 इत्येव ३, ७.

इति च २२, ७.
 इय ६, ९.
 उपकरण ३, ५१.
 औदुम्बर १०, ४१.
 काङ्क २३, ३०.
 कल्प्य ११, ९.
 काल ७, ८.
 कालकवन १, ८.
 किञ्चिद् ३, २६.
 कुम्भाण्ड २९, १; २३, २१; २८, ११.
 कौमर्य १७, १३.
 गोपनीय २१, १६.
 गोमुक्त २८, १४.
 वसुवत्स वृथिवी २८, २१.
 वामुर्मास्व १, ३७.
 वातुविद्य ३, २०.
 वाग्द्वयान्तर २१, १३.
 नीर १, १.
 छन्दोग ३, ११.
 जाति १, १७.
 जेष्ठस्यम ३, ११.
 तरत्तम २८, ११.
 कुलाभूत २, ४७.
 किनाधिकेत ३, ११.
 विदुष्ये ३, ११, १८, १४.
 प्रविष्ट १४, २.
 वसुवत्स २२, १०.
 वाह ११, ३३.
 गुणाधिविधी २८, ११.
 वैचक्य २८, १३.

देवजन २८, ११.
 विद्वान् १३, ३९.
 धन १, ४२.
 धर्म ६, २२.
 धृ cras, २६, १.
 मग्न ११, ११.
 नित्योद्योगिन् ८, १७.
 नित्यवशीयसीति ८, १७.
 निदान १, १४.
 नियम ६, २२.
 निहार ११, १४.
 मेहारिका ११, १५.
 पदलोभ २८, १२.
 परिमह १०, ६.
 परिधत्त ३, ५.
 पर्व १२, २१.
 पश्चिमोदि २२, १०.
 पाकवह २६, १०.
 पारिवाह १, ८.
 पाषाणी २२, १, २८, ११.
 पितृवैद्य ४, ६.
 पुरुषवत् २८, १३.
 पुष्कर १०, २३.
 पुष्पक १०, १२.
 पूर्ण १, ४४.
 मण्डप १३, १.
 प्रजाता १२, ७, ११, २३.
 प्रतिमह १६, १६.
 प्रतिमोक्त १, ११.
 प्रतिहन् १, २३.
 प्रभात ४, २३.
 प्रव १४, ४८.
 प्रावण १४, २६.
 प्राईरूप्य २८, १३.
 वृत्त २८, १९.
 अज्ञोऽज्ञा १, १८.
 आश्विनवृषण ६, २४.
 अश्विनवृषण २७, ११.
 आरुण्ड २८, ११.

भाषाविन् १, १४.
 भाव २८, ११.
 भिक्षुलुभ २१, १३.
 भूमि ३, ५६.
 मधु २२, १, २८, ११.
 मधुपर्क ४, ६; ११, १.
 मान्यान् १४, ४८.
 महिष २६, ५.
 मुहूर्त प्राजापत्य १२, ४०, १०, ६१.
 रघन्तर २८, १२.
 रत्न २, २६, २, ४५.
 रत्नस्य ५, ४.
 राजन २२, १.
 रामक १८, ४.
 रुद्र २२, १.
 रित २८, १२.
 रौहिणेय २२, १.
 लक्षण १, ८.
 नामधेय २८, १५.
 वाधुविन् २, ४०; २, ४५.
 नाह ११, १७.
 विकल्पिन् ३, २०.
 धीरहन् १, १८.
 वेवाहि २२, १.
 वेवपात्ता ३, ७.
 वैशाख २८, १८.
 वैशाख २२, १०.
 वत् ३, २२.
 वत्पति २२, १०.
 वृद्धपुष्पी २७, ११.
 वत्तवातु ३०, ११.
 वत्तरुद्रिय २८, १४.
 वत्स्यक १४, ३९.
 विरम् २१, १; २५, २३.
 विधत्तकल्प २६, ६.
 शिट १, ६.
 शुक्तिका २१, ११.
 शुद्धाशुद्धीव २८, १४.
 शुद्धवती २८, ११.

सुलक १९, ३०.
 सुप्रसन्न ३, २४.
 आनन्द १, १०.
 आनन्द १९, ४६; १६, १.
 आनन्द १४, ३९.
 अन्त १४, २.
 अन्तर्भागिन १९, २६.
 अन्त २०, १६.

सधर्मा ३, १.
 सन्धिनी १४, ३४.
 साधु कद २, ५.
 सावित्री १९, ७४.
 सिन्धुविधारणी १, १९.
 सुचक १४, ३.
 सुप्रसन्न १, १९.

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

Revised version